Lietuvos archeologijos draugija
Lietuvos istorijos institutas
Klaipėdos universitetas

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA 35

DIEMEDŽIO LEIDYKLA
VILNIUS

VILNIUS 2009

Redaktorių kolegija:

Dr. Andra Simniškytė (ats. redaktorė)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Anna Bitner-Wróblewska
(*Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija*)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Eugenijus Jovaiša
(*Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Vladimir Kulakov
(*Rusijos archeologijos institutas, Maskva*)

Prof. dr. Valter Lang
(*Tartu universitetas, Estija*)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Dr. Tomas Ostrauskas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Rackevičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Vilnius*)

Dr. Arnis Radiņš
(*Latvijos nacionalinis istorijos muziejus, Ryga*)

Dr. Eugenijus Svetikas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Doc. dr. Valdemaras Šimėnas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Vykintas Vaitkevičius
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Doc. dr. Ilona Vaškevičiūtė
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Zabiela
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Dovilė Urbonavičiūtė (ats. sekretorė)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source. European Reference Index for the Humanities (ERIH)

ISSN 0207-8694

© Lietuvos istorijos institutas, 2009
© Straipsnių autoriai, 2009

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA. 2009. T. 35, p. 9–36. ISSN 0207-8694

IŠ ARCHEOLOGIJOS IR ARCHEOLOGINIŲ LEIDINIŲ ISTORIJOS

„LIETUVOS ARCHEOLOGIJOS“ GIMIMAS

GINTAUTAS ZABIELA

Straipsnyje minimi archyviniai dokumentai bei amžininkų prisiminimai atkuria tęstinio mokslinio leidinio „Lietuvos archeologija“ istoriją nuo poreikio turėti tokios krypties leidinį Lietuvoje atsiradimo iki pirmojo tomo išleidimo. „Lietuvos archeologijos“ 1 tomo raidą sudaro 4 fazės: koncepcijos atsiradimas (1974 m. pabaiga–1975 m. balandžio pradžia), idėjos įgyvendinimas planuose (1975 m. balandžio–birželio mėnesiai), leidinio rengimas Archeologijos sektoriuje (1975 m. antroji pusė–1977 m. antroji pusė) ir ruošimas spaudai „Mokslo“ leidykloje (1977 m. antroji pusė–1979 m. balandžio pabaiga). Nuoseklias tarybinio laikotarpio archeologijos istorijos studijas apsunkina tai, kad nepakanka esamų šaltinių ir informacija nėra išsami.

Reikšminiai žodžiai: tarybinis laikotarpis, Istorijos institutas, Lietuvos archeologijos istorija, mokslinis leidinys.

On the basis of surviving archive documents and the recollections of contemporaries, the article recreates the history of the serial research publication Lietuvos Archeologija *(Lithuanian Archaeology) from the appearance of the need to have a separate archaeological publication in Lithuania to the release of volume 1 of* Lietuvos Archeologija. *This volume passed through four development phases: the appearance of the conception (late 1974–early April 1975), the materialisation of the idea in the form of plans (April–June 1975), its preparation in the Department of Archaeology (second half of 1975–second half of 1977), and its preparation for publication at Mokslas Publishing House (second half of 1977–late April 1979). Consistent studies of Soviet era archaeological history are hindered by the incompleteness of the available sources and the lack of comprehensiveness of the information recorded in them.*

Keywords: Soviet era, Institute of History, History of Lithuanian archaeology, research publications.

„Lietuvos archeologijos“ redakcinės kolegijos pirmininkės dr. Andros Simniškytės paprašytas parašyti straipsnį apie šio leidinio atsiradimą lengvabūdiškai sutikau, nors iki tol medžiagos šiuo klausimu specialiai nebuvau rinkęs. 1979 m. išleistas šio leidinio pirmasis tomas nėra labai nutolęs nuo mūsų dienų. Todėl „Lietuvos archeologijos“ atsiradimo istorija nesunkiai pasekama. Jos šaltinių aptinkama Lietuvos istorijos instituto Rankraštyne, kur saugoma nemažai Archeologijos sektoriaus (nuo 1979 m. – skyriaus, toliau – AS) veiklą apibūdinančios medžiagos. Tačiau susipažinus su ja paaiškėjo, kad apie „Lietuvos archeologijos“ (toliau – LA) atsiradimo istoriją joje beveik nieko nėra. Yra duomenų apie ankstesnius ir vėlesnius AS veiklos dešimtmečius, o 8-asis dešimtmetis dokumentuose atspindėtas menkai. Kur gali būti kitų dokumentų, tuomet liko neaišku, tad tolesniam tyrimui buvo neišvengiama apklausti išlikusius gyvus šio proceso liudininkus. Jų po 30 metų dar yra pakankamai, deja, žmonių, daugiausiai prisidėjusių prie LA pasirodymo, jau nebėra tarp gyvųjų. Tai tuometis AS vedėjas (nuo 1962 iki 1987 m.) Adolfas Tautavičius (1925–2006)

ir pirmoji LA redakcinės kolegijos pirmininkė (nuo 1 iki 9 tomo – 1979–1992 laikotarpiu (išskyrus t. 7, 1990 m.) Regina Volkaitė-Kulikauskienė (1916–2007). Kiti leidinio amžininkai (daugiausia tuometiniai AS darbuotojai bei kitaip prie leidinio prisidėję asmenys) atsiminimuose jo nesureikšmino ir neišskyrė, nors ir patikslino kai kurias detales. Tarp jų išsiskiria Gintauto Česnio atsiminimų pluoštelis, svarbus plačiau suprasti Lietuvos archeologijos istoriją. Jis visas pateikiamas autoriaus redakcijos (žr. priedą Nr. 1). Straipsnio autorius yra dėkingas visiems kalbintiems asmenims. Vis dėlto svarbiausią nuorodą pateikė dr. Saulė Urbanavičienė, pasiūliusi to laiko AS dokumentų ieškoti Mokslų akademijos archyve, kuriam ilgus metus vadovauja gerai šį archyvą žinanti Teresė Mickūnytė[1]. Čia esantys dokumentai ir yra šio straipsnio pagrindas.

LA atsiradimas kartu yra ir viso Lietuvos archeologijos mokslo kovos už savo leidinį rezultatas. Suprasti jo reikšmę įmanoma tik platesniame to laiko kontekste ir pirmiausia – analizuojant padėtį ir nagrinėjant ankstesnius bandymus sukurti tokį leidinį. Nepriklausomoje Lietuvoje archeologai savo atskiro leidinio neturėjo – jų darbai buvo spausdinami istorikų (Senovė, 1935; 1938; Lietuvos, 1941), muziejininkų (Vytauto, 1941) ar kraštotyrininkų (Gimtasai, 1934–1943. T. 1–31 – archeologinių straipsnelių bibliografiją žr. Milius, 1996, 10–12) leidiniuose. Priežastis paprasta – nebuvo poreikio, nes dirbančių ir rašančių archeologų buvo vos keli. Palyginimui galima pasakyti, kad tuomet žymiai stipresni Latvijos archeologai straipsnius šia tema iš pradžių skelbė leidinyje „Arhaioloģijas raksti“ (Archeologiniai straipsniai), (Arhaioloģijas, 1928–1933), vėliau – „Senatne un māksla“ (Senovė ir menas), (Senatne, 1936–1940 – iš viso 18 numerių).

Panaši padėtis Lietuvoje išliko ir pirmajame pokariniame dešimtmetyje (archeologų darbų yra instituto leidinyje – Lietuvos, 1951). Publikacijų poreikis atsirado 6-ajame dešimtmetyje padaugėjus archeologų Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos institute (toliau – II) bei atsirandant jų muziejuose. Jis sutapo su po Stalino mirties prasidėjusiu savotišku visuomenės gyvenimo liberalizavimu, kuris dažnai įvardijamas kaip atšilimo laikotarpis. Archeologai galėjo spausdinti straipsnius 1955 m. įkurtame leidinyje „Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija“ ir ypač – 1958 m. įkurtame etnografų ir archeologų leidinyje „Iš lietuvių kultūros istorijos“ (Pratarmė, 1958).

Panašiu laiku Latvijoje buvo pradėta leisti „Arheoloģija un etnografija“ (Arheoloģija, 1957)[2]. Leidinio „Iš lietuvių kultūros istorijos“ leidyba veikiai pradėjo strigti[3], o nuo 5-ojo numerio (Vilnius, 1968) jis tapo tik etnografams skirtu leidiniu[4]. Tuo tarpu „Arheoloģija un etnografija“ buvo leidžiama reguliariau[5]. Metai po metų didėjo atotrūkis tarp lietuvių ir latvių archeologų paskelbtų darbų[6]. Reorganizavus leidinį „Iš lietuvių kultūros istorijos“ archeologų darbus bandyta skelbti atskirame leidinyje „Lietuvos archeologiniai paminklai“. Kadangi šis

---

[1] Jai nuoširdžiai dėkoju už suteiktą įvairiapusę pagalbą dirbant šiame archyve.

[2] Šio leidinio metrikoje (p. 128) nurodyta, kad jis pasirašytas spaudai 1958 m. vasario 17 d. – vadinasi, realiai išleistas 1958 m. pirmojoje pusėje, kai tuo tarpu leidinio „Iš lietuvių kultūros istorijos“ 1 tomas – 1958 m. pabaigoje.

[3] 1964 m. išėjęs 4 tomas nurodytas kaip paskutinis. Pagrindiniu leidinio trūkumu įvardytas temų įvairumas, tad toliau nuspręsta leisti tik teminius leidinius (Iš lietuvių, 1964, 2).

[4] Nors 1966 m. lapkričio 26 d. AS posėdyje informavus, kad leidinys yra atgaivintas kaip teminis, 1968 m. į redakcinį planą nuo sektoriaus A. Tautavičius siūlė R. Kulikauskienės darbą „Lietuviai IX–XII amžiuje“ (Mokslų akademijos archyvas (toliau – MAA) F. 16. A. 1. Nr. 226, 26 (protokolas Nr. 7).

[5] 1964 m. išėjo leidinio „Iš lietuvių kultūros istorijos“ 4 tomas, o „Arheoloģija un etnografija“ jau buvo išleisti 6 tomai.

[6] A. Tautavičius 1979 m. dienoraštyje yra pažymėjęs: „Latviai jau nuo 1957 m. leido savo leidinį „Arheoloģija un etnografija“, kurio 1979 m. jau buvo išėjęs bent 12 tomų. Tai rodo mūsų atsilikimą“ (dėkoju Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ darbuotojai Zitai Jarašienei, parinkusiai su „Lietuvos archeologija“ atsiradimu susijusias vietas iš spaudai ruošiamo A. Tautavičiaus dienoraščio).

leidinys yra savotiškas LA pirmtakas, ties juo tikslinga sustoti kiek plačiau.

Jo atsiradimo istorija dar nėra specialiai tyrinėta. Ji susijusi su pirmojo AS vedėjo Prano Kulikausko (1913–2004) veikla. Žinomas 1960 m. kaip knyga parengtas „Lietuvos TSR archeologinių paminklų“ 1 tomas „Kauno HES archeologiniai paminklai (LIIR Nr. R284). Kodėl jis liko rankraštyje – neaišku. Tolesnę „Lietuvos archeologinių paminklų“ raidą, matyt, paveikė po 1961 m. išleisto 3 tomo pradėjusi strigti leidinio „Iš lietuvių kultūros istorijos“ leidyba. Dar vadovaujant P. Kulikauskui 1962 m. balandžio mėnesio 11 d. vykusiame posėdyje svarstytas šio leidinio pirmojo ir antrojo tomų ruošimas spaudai (Mokslų akademijos archyvas, toliau – MAA) F. 16. A. 1. Nr. 170, 12–13 (protokolas Nr. 5)[7]. Pirmajame tome numatyta skelbti Kurmaičių (P. Kulikauskas), Reketės (E. Radzvilovaitė), Lazdininkų (K. Gabriūnaitė arba R. Rimantienė), Rūdaičių (M. Michelbertas), Senkų (R. Rimantienė), Ankštakių (R. Rimantienė) kapinynų tyrinėjimų medžiagą (MAA F. 16. A. 1. Nr. 170, 12). Numatyta, kad bibliografiją, žemėlapius ir įžangą paruošia A. Tautavičius. Į antrąjį tomą bus dedami straipsniai apie vėlyvesniojo laikotarpio Vakarų Lietuvos plokštinius kapinynus: Laivių, Gintelišķės, Palangos, Dimitravo, Godelių, Jazdų, Genčų. Apie Laivius rašo Butėnienė, Gintelišķę – Nakaitė, Palangą – Tautavičius, Dimitravą, Genčus, Jazdus ir Godelius – Nakaitė ir Butėnienė (MAA F. 16. A. 1. Nr. 170, 13). 1963 m. vasario 12 d. AS posėdyje svarstyti pirmojo tomo paruošimo spaudai klausimai. A. Tautavičius nurodė, kad 1962 m. „buvo sutarta skelbti archeologinių paminklų tyrinėjimų medžiagą (šaltinius) atskirais tomais, paruošiant juos teritoriniu ir chronologiniu principu“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 180, 4 (protokolas Nr. 2). Pirmasis tomas apims I–VII a. Vakarų Lietuvos kapinynus su akmenų vainikais (jo vadovas ir redaktorius A. Tautavičius). Patvirtintas turinys, kuris panašus į sudarytąjį 1962 m., tik nurodyta, kad Tūbausių kapinyno tyrinėjimų medžiagą skelbia R. Rimantienė, Reketės – O. Kuncienė, Lazdininkų – E. Būtėnienė, o straipsniams apie Senkų, Ankštakių ir Pryšmančių kapinynus skelbti autoriai dar nenumatyti. Straipsniai turėjo būti atiduoti iki 1963 m. lapkričio 15 d., iliustracijų sąrašas – iki 1963 m. gegužės pradžios (MAA F. 16. A. 1. Nr. 180, 5). Pažymėta, kad į antąjį tomą siūloma įtraukti tyrinėjimų medžiagą apie vėlyvus vakarų Lietuvos kapinynus: Laivių, Gintelišķės, Jazdų, Godelių, Dimitravo. Vadove ir redaktore numatyta ist. m. k. R. Kulikauskienė (MAA F. 16. A. 1. Nr. 180, 6). 1963 m. birželio 19 d. posėdyje svarstant 1966–1970 m. darbo planus R. Kulikauskienė siūlė ir 1966–1970 m. tęsti leidinį „Lietuvos archeologiniai paminklai“, atskiruose tomuose skelbiant straipsnius apie atskirus paminklus – piliakalnius, laidojimo paminklus, įtraukiant ir būsimų HES rajonuose tyrinėtus paminklus (MAA F. 16. A. 1. Nr. 180, 57 (protokolas Nr. 9). 1968 m. pasirodė pirmoji „Lietuvos archeologinių paminklų“ knyga (Lietuvos, 1968)[8] (1 pav.). Tačiau 1968 m. išėjusios knygos įvade (jis nepasirašytas[9], tačiau jį parašė leidinio atsakingasis redaktorius A. Tautavičius[10]) apie kokį nors šio leidinio tęsimą nerašoma.

1969 m. kovo 25 d. posėdyje svarstant 1971–1975 m. planus R. Kulikauskienė siūlė tęsti „Lietuvos archeologinių paminklų“ leidinio leidybą „apimant Palangą, Laivius. Reikėtų ir R. Lietuvos pilkapių nepamiršti“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 260, 38 (protokolas nenumeruotas). A. Tautavičius nurodė, kad „vien iš turimos tyrinėtų kapinynų medžiagos galėtume paruošti 5–6 leidimus,

[7] Tai paskutinis Archeologijos sektoriaus posėdis vadovaujant P. Kulikauskui.
[8] Sprendžiant pagal pasirašymo spaudai datą (1968 m. rugpjūčio 27 d.) ji išleista metų pabaigoje.
[9] Autorius nurodytas tik ties rusiška santrauka (p. 210).
[10] Įvado autorystę jis pripažino (Lietuvos, 2000, 315. Nr. 8573).

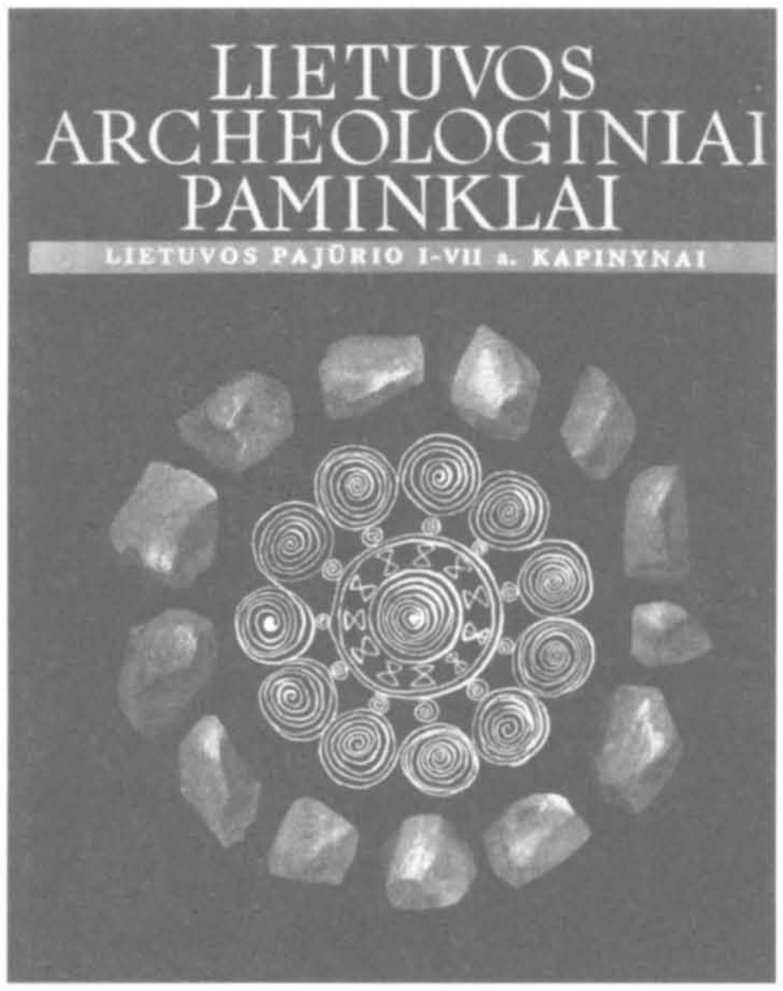

1 pav. „Lietuvos archeologinių paminklų“ (Vilnius, 1968) viršelis.

bet pasitenkinti reikėtų 2–3. Siūlau tokius leidinius: I–IV a. kapinynai. R. Lietuvos VI–XII a. pilkapiai. Žemaičių senkapiai. Pajūrio kapinynai (atskirai kuršių ir skalvių). Norėtųsi, kad patvirtintume žmones, kurie būtų atsakingi už atskirus leidinius. M. Michelbertas – I–IV a. kapinynai. R. Kulikauskienė – Pajūrio kapinynai. A. Tautavičius – žemaičių senkapiai. R. Lietuvos pilkapius palikti tolesniam laikui. Visų leidinių negalima planuoti 1975 m., sunku ir planuoti, ir išleisti, nes bus leidžiama instituto lėšomis“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 260, 38). M. Michelberto knyga planuota 1974 m., R. Kulikauskienės – 1973 ir 1975–1976 m. (dvi), A. Tautavičiaus – 197? m. (taip įrašyta į protokolą – G. Z.) Visi leidiniai planuoti 20–25 a.l. (MAA F. 16. A. 1. Nr. 260, 38). Vėlesnių serijos knygų parengimo planai kiek keitėsi. Vieną knygą manyta skirti žemaičių pilkapiams, kitą – vėlyviesiems Pajūrio kapinynams, trečią – Vidurio ar Rytų Lietuvos kapinynams (pastaroji knyga apie Rytų Lietuvos pilkapius buvo įtraukta į 1971–1974 m. sektoriaus darbų plano projektą, 1974 ir 1975 m. – vadovas A. Tautavičius, autorių kolektyvas) (MAA F. 16. A. 1. Nr. 312, 53). Pagal turimus duomenis atrodo, kad pastangos pratęsti šią seriją žlugo 1971 m. užplanavus knygą apie Lietuvos materialinę kultūrą, nes rašyti „Lietuvos archeologiniams paminklams“ nebeliko pajėgų.

Leidinio atgimimas nauju pavadinimu prasidėjo 1974 m., tačiau kokios priežastys tai paskatino, nėra žinoma, nes neišlikę to laikotarpio dokumentų arba tai juose išvis nebuvo fiksuojama. Tarp tokių yra 1974 m. gegužės 20 d. AS posėdyje svarstyti 1976–1980 m. penkmečio darbų planai. Redakcinių darbų plane įrašyti 6 leidiniai, leidybinių – 3. Pats planas pasiliko pas sektoriaus vadovą, o L. Nakaitės rašytame protokole leidiniai nėra įvardyti (MAA F. 16. A. 1. Nr. 362, 21 (1974 05 20 d. posėdžio protokolas Nr. 6), tad kas konkrečiai buvo planuota – lieka neaišku.

Žinių apie LA atsiradimą turime iš R. Kulikauskienės atsiminimų, parašytų praėjus beveik porai dešimtmečių po aprašomųjų įvykių – 1995 m. spalio 20 d. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1999, 108–109). Šiais, kaip visais atsiminimais, reikia remtis atsargiai. Toliau pateikiamas R. Kulikauskienės pasakojimas. „Septintojo dešimtmečio viduryje (turi būti 8 dešimtmečio – G. Z.) pagaliau išdrįsau ir tokiame (MA visuotiniame – G. Z.) susirinkime išsakiau savo nuomonę dėl būtinybės archeologams turėti savo leidinį[11]. Toks klausimo iškėlimas daugeliui buvo netikėtas. Atsirado oponuojančių, o vienas dalyvių tiesiog replikavo, kad mums turėtų užtekti Maskvoje leidžiamojo. Jie tampa beveik neprieinami mūsų skaitytojui, kad mes išsiskiriame savo paminklais, o tuo pačiu ir straipsniais, kurie nelabai domina visasąjunginį skaitytoją ir t.t. Bet kaip buvau vėliau nustebinta, kad prezidentas (J. Matulis – G. Z.) šio mano pasisakymo neužmiršo ir asmeniškai jam pritarė. Tada drąsiai pradėjau kalbėti apie tai ir II direkcijos

[11] Šis susirinkimas vyko 1975 m. vasario 25 d. Apie jį toliau tekste chronologine tvarka (G. Z).

posėdžiuose“ (Volkaitė-Kulikauskienė, 1999, 108–109).

Dokumentiškai atsekama LA istorija prasideda nuo 1974 m. gruodžio 26 d. įvykusio II Mokslinės tarybos posėdžio (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 206–217 (posėdžio protokolas Nr. 13). Jame dalyvavo 9 iš 12 Tarybos (dar vadintos Mažąja) narių: Bronius Vaitkevičius, Juozas Jurginis, Markas Petuchauskas, Henrikas Šadžius, Adolfas Tautavičius, Angelė Vyšniauskaitė, Jonas Dobrovolskas, Vitalis Morkūnas, Eugenijus Šopa (iš Tarybos narių nedalyvavo Regina Žepkaitė, Romas Šarmaitis ir Balys Baranauskas). Posėdyje taip pat dalyvavo Mečislovas Jučas (direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams), Vytautas Merkys (Kapitalizmo sektoriaus vadovas), Stasė Overaitė (mokslinė sekretorė). Atrodo, kad čia būta eilinio tarybos posėdžio, kuriame greta kitų reikalų svarstyti klausimai, susiję su tam tikrų instituto sektorių veikla. Tąkart po 10 instituto darbuotojų (archeologų tarp jų nebuvo) perrinkimo naujai kadencijai svarstymo, antruoju darbotvarkės klausimu buvo įrašytas „Archeologijos sektoriaus mokslinio ir mokslinio-organizacinio darbo aptarimas“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 206, pats aptarimas p. 212–217). Dar prieš Tarybos posėdį AS darbui patikrinti buvo sudaryta komisija (į ją įėjo Feliksas Sliesoriūnas, Vytautas Urbanavičius, Henrikas Šadžius ir Mykolas Michelbertas), kurios pirmininku paskirtas direktoriaus pavaduotojas mokslo reikalams ist. m. dr. Mečislovas Jučas (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 212 (Broniaus Vaitkevičiaus įžanginis žodis). Jis ir pristatė komisijos išvadas ir siūlymus[12]. Juose apibūdinami atlikti darbai (spausdinti skirstomi į nedidelės apimties straipsnius – daugiausia publikuojamuosius ir apibendrinamuosius (MAA F. 16 A. 1 Nr. 355, 224) bei ekspedicijos (metinis finansavimas 6000–7000 rub. lauko darbams, 1500–2000 rub. lauko normoms, o nuo 1974 m. ir ūkiskaitos darbai (už 14 000 rub.) (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 226). Darbui pagerinti komisijos išvadose siūlyta: „1. Dažniau sektoriaus gamybiniuose posėdžiuose svarstyti archeologijos mokslo teorines-metodologines problemas. 2. Plačiau praktikuoti mokslinių bendradarbių ataskaitas apie planinių darbų vykdymo eigą“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 229). Taigi, pradžioje jokių siūlymų dėl naujo leidinio nebuvo.

2 pav. Bronius Vaitkevičius apdovanoja Adolfą Tautavičių (dešinėje) 1974 m. balandžio 29 d. (LIIR 179–792. *K. Vainoro nuotr.*).

Toliau prasidėjo diskusijos. A. Tautavičius kaip sektoriaus vedėjas (2 pav.) sakė, kad „remiantis komisijos išvadomis ir siūlymais Mokslinės tarybos nutarimui, išeitų, kad Archeologijos sektorius privalo susikoncentruoti pirmykštės bendruomenės istorijos ir lietuvių etnogenezės tyrimams, o archeologiniams darbams jau nebeliktų vietos. Vykdyti pirmykštės bendruomenės ir lietuvių etnogenezės kompleksinius tyrimus sektorius nepasirengęs. Archeologijos sektorius įpareigotas įsijungti į „Lietuvos TSR kultūros paminklų sąvado“ rengimą[13] –

[12] Šie siūlymai pavadinimu „Archeologijos sektoriaus mokslinis darbas už 1972–1974 m.“ yra MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 221–229. Jie pasirašyti visų komisijos narių, tik kažkodėl datuoti (įrašas ranka, atrodo, M. Jučo) 1975 m. vasario 24 d.

[13] Tam reikalui 1974 m. gruodžio 1 d. direkcijos potvarkiu Nr. 2 buvo sudaryta speciali darbo grupė: V. Urbanavičius (vadovas), A. Girininkas ir A. Varnas.

tai didelis ir sudėtingas darbas. Plėsis archeologiniai kasinėjimai pagal ūkiskaitines sutartis. Sutinku su pastaba, kad kurį laiką sektoriuje nebuvo sukaupta svarbesnių problemų kolektyviniams tyrimams, buvo individualiai nagrinėjami smulkūs klausimai. Tačiau pastaruoju metu padėtis pasikeitė – pereita prie kolektyvinių darbų rengimo“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 213).

Kalbėjęs V. Merkys komisijos siūlymuose pasigedo pozityviosios pusės, pritarė, kad nėra realių galimybių etnogenezę tirti kompleksiškai (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 213). Jis pabrėžė, kad „Archeologijos sektoriaus išleista produkcija žymia dalimi – publikatorinio pobūdžio. Sektoriui reikėtų sukoncentruoti dėmesį į teorinius klausimus, apibendrinančio pobūdžio istorines išvadas. Suprantama, negalima atsisakyti ir archeologinės medžiagos publikavimo. Tačiau publikacinio pobūdžio straipsniai, ypač rinkinyje, kuriame skelbiami tradicinių konferencijų archeologinių ir etnografinių ekspedicijų rezultatams aptarti pranešimai, turėtų būti solidesni. Reikėtų vengti smulkių dalykų, labai detalaus aprašinėjimo. Tyrinėjant pirmykštės bendruomenės klausimus, pagrindinį dėmesį derėtų nukreipti į gamybinių jėgų raidą ir, remiantis materialinės kultūros reiškinių dinamika, turėtų būti pateikiamos istorinės išvados“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 214). J. Jurginis pažymėjo, kad „komisijos pateiktas nutarimo protokolas nelabai atitinka patikrinimo protokole konstatuotos padėties“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 214), pritarė, kad sektorius turi sustiprinti dėmesį teorinėms problemoms, taip pat pritarė V. Merkiui dėl solidesnių publikacijų konferencijų leidiniuose, siūlė nutarime akcentuoti pozityvius momentus. „Archeologijos sektoriaus mokslinių bendradarbių pateikiami straipsniai į MA Darbus iš tiesų, su reta išimtimi – publikatorinio pobūdžio, juose stinga istorinių apibendrinimų ir išvadų. Archeologinės medžiagos publikavimą reikėtų realizuoti ne per MA Darbus, bet kita forma“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 214). Pastaroji formuluotė Tarybos protokole nepaaiškinta, tad nežinoma, ar išvis buvo sukonkretinta. Po J. Jurginio pasisakiusi S. Overaitė kalbėjo apie archeologines ekspedicijas ir pasirengimą joms. Diskusiją apibendrino instituto direktorius B. Vaitkevičius. Glaustai apibūdinęs AS darbus, jis pabrėžė, kad „archeologai turi sukaupę gausią faktinę medžiagą, kurios pagrindu, matomai, galima rengti ir apibendrinamojo pobūdžio darbą etnogenezės klausimais. Reikia imtis iniciatyvos burti jėgas kompleksiniams tyrimams, pasitelkti kitų sričių specialistus. Lietuvių etnogenezės problemos tyrinėjimo būtinumą kėlė Visuomeninių mokslų skyriaus biuras“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 215). Jis pabrėžė istorinį archeologinės medžiagos interpretavimo būtinumą, sintetinių darbų reikšmę. „Visiškai teisingos pastabos dėl archeologų straipsnių MA Darbuose. Institutui buvo pareikšta priekaištų, kad Archeologijos sektoriaus bendradarbių teikiami straipsniai – medžiagos publikavimas. Juose labai stinga apibendrinančio pobūdžio teiginių, istorinių išvadų. Mokslinių straipsnių rengimo praktiką reikėtų aptarti specialiai. Pritariu pasisakiusiųjų nuomonei, kad reikia kelti archeologų ir etnografų rengiamų konferencijų publikuojamos medžiagos dalykinį lygį. Pribrendo reikalas pasvarstyti publikacinio pobūdžio leidinio atskirai iš archeologijos ir etnografijos rengimą. Gal verta pradėti leisti tęstinį leidinį, kuriame skelbti ekspedicijų medžiagą, pateikti ir apibendrinančio pobūdžio straipsnelių“ (MAA F. 16 A. 1 Nr. 355, 216). Pabaigoje B. Vaitkevičius pasiūlė M. Jučui „atsižvelgti į Mokslinės Tarybos narių pastabas dėl parengto nutarimo projekto, suredaguoti minėtą nutarimą ir prijungti prie Tarybos posėdžio protokolo“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 217). Apsvarsčius AS nutarta „įpareigoti Archeologijos sektoriaus vadovą ist. m. k. A. Tautavičių sektoriaus posėdyje aptarti Mokslinėje Taryboje pareikštas pastabas, komisijos parengtą nutarimą ir apie tai informuoti Mokslinę tarybą“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 217). Minėtas nutarimas veikiai buvo parengtas ir pridėtas kaip priedas prie Tarybos protokolų (MAA F. 16. A. 1. Nr. 355, 218–220).

Toliau atskiro archeologijos leidinio reikalais rūpinosi R. Kulikauskienė (3 pav.). Kadangi jo įkūrimui tuomet reikėjo Mokslų akademijos pritarimo, šią problemą ji iškėlė 1975 m. vasario 25 d. vykusioje Mokslų akademijos visuotinio susirinkimo sesijoje. Čia R. Kulikauskienė, galima sakyti, pasinaudojo savo padėtimi, kadangi ji 1972 m. kovo 4 d. buvo išrinkta MA nare korespondente ir tokioje sesijoje galėjo pasisakyti. Apie pusė jos pasakytos kalbos skirta tokio leidinio reikalingumui pagrįsti. Ši savotiškai tuometę archeologijos mokslo padėtį apibūdinanti kalba yra svarbi jo istorijai, tad šio straipsnio priede pateikiama ištisai (žr. priedą Nr. 2). Čia tik galima akcentuoti jos pagrindinę mintį aptariamuoju klausimu – „mums reikia leidinio, kuriame plačiau ir išsamiau galėtume skelbti archeologinę medžiagą“ (MAA F. 1. A. 2. Nr. 1499, 101).

3 pav. Regina Volkaitė-Kulikauskienė, XX a. 8 dešimtmetis (LIIR, neinv., *K. Vainoro nuotr.*).

Pagal instituto Tarybos 1974 m. gruodžio 26 d. sprendimą minėtas nutarimas buvo svarstomas 1975 m. kovo 18 d. vykusiame AS posėdyje prieš tai su juo susipažinus visiems sektoriaus darbuotojams (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 14–16)[14]. Greta kitų svarstytų jo punktų, 7 punktas skelbė: „Pateikti direkcijai siūlymus dėl specialaus leidinio, kuriame galima būtų skelbti publikatorinio pobūdžio archeologinę medžiagą (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 16). Iš išlikusio sektoriaus posėdžio protokolo matyti, kad R. Rimantienė pirmoji reagavo į Tarybos išsakytą pastabą dėl pernelyg didelio aprašomojo darbų pobūdžio. Ji pabrėžė, „kad į Mokslinės tarybos nutarimą reikia reaguoti visu rimtumu ir telieka pasinaudoti mums siūlomomis palankiomis priemonėmis. Sektoriui ypatingai reikalingas leidinys, kuriame būtų galima skelbti archeologinę medžiagą. Be šito etapo neįmanoma gvildenti ir etnogenezės klausimus. O, be to, kaip rodo gyvenimo praktika, plačioji mūsų visuomenė gyvai domisi archeologinėmis publikacijomis, jas noriai skaito, komentuoja, jų laukia. Tokius darbus pateikti archeologai turi galimybių šiuo metu tik leidinyje MA „Darbai“. Tačiau dėl griežto straipsnių apimties ribojimo archeologai priversti taip savo darbus apkarpyti, kad iš mokslinio straipsnio lieka tik tezės su keleta paveikslų, kurie taip pat paklūsta suvaržytoms normoms. O tezėse niekada netilps nei gilesni apibendrinimai, nei pagaliau apmąstytos išvados, ko kaip tik pasigenda Mokslinė Taryba savo nutarime“.

R. Rimantienė siūlė prašyti instituto direkcijos atskiro leidinio archeologų darbams skelbti. Jis galėtų būti 20–25 lankų apimties, jį leisti reikėtų kas antri metai su 2 reziume – rusų ir svetima kalba – sudarant redkolegiją iš 3 asmenų

[14] Nutarimo kopija su 13 AS darbuotojų parašų, patvirtinančių, kad susipažino su nutarimu, kuriame sektorius kritikuotas už aprašomųjų darbų pobūdį, nepakankamą teorinių ir metodologinių problemų nagrinėjimą, neorganizuojamas diskusijas probleminiais klausimais, netobulinamą darbų organizavimą ekspedicijose, negvildenamus metodinius paminklų tyrimo klausimus, nepakankamą iniciatyvą techniškai aprūpinant ekspedicijas (p. 14–15). Nutarimo kontrolė pavesta direktoriaus pavaduotojui mokslo reikalams M. Jučui.

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
ISTORIJOS INSTITUTO DIREKTORIUI

1974 m. gruodžio 26 d. Instituto Mokslinė taryba , apsvarsčiusi Archeologijos sektoriaus darbą, tarp kitų priemonių pasiūlė leisti leidinį archeologinės medžiagos publikavimui ir įpareigojo Archeologijos sektorių pateikti šiuo klausimu konkrečius pasiūlymus. 1975 m. kovo 18 d. Archeologijos sektorius aptarė Mokslinės tarybos nutarimą, pritarė minėtam pasiūlymui.

Archeologijos sektorius siūlo šį leidinį pavadinti "Archeologija", leisti jį kas antri metai 1500 egz. tiražu, 25 a.l. apimties su straipsnių santraukomis rusų ir viena užsienio kalba. "Archeologijos" redkolegijon siūlome: direktoriaus pavaduotoją mokslo reikalams ist.m.dr. M. Jučą, narę-korespondentę ist.m.dr. R. Kulikauskienę, ist.m.dr. R. Rimantienę, ist.m.kand. A. Tautavičių. Sektorius prašo "Archeologijos" pirmąją knygą įtraukti į 1976 m. redakcinį leidinių planą.

Leidinys "Archeologija" ne tik padės išvengti publikacinių straipsnių "Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbuose", bet ir žymiai sumažins instituto leidybiniame plane smulkias pozicijas-leidinius iš archeologijos.

ARCHEOLOGIJOS SEKTORIAUS
VADOVAS (A. TAUTAVIČIUS)

1975.III.19

4 pav. 1975 m. kovo 19 d. Archeologijos sektoriaus raštas Istorijos instituto direktoriui dėl „Archeologijos“ leidinio (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 17).

(MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 8–9 (1975 m. kovo 18 d. posėdžio protokolas Nr. 4, sekretorė L. Vaitkunskienė). Tokio leidinio idėją posėdyje palaikė V. Urbanavičius. „Pritardamas R. Rimantienei šiuo klausimu jis siūlo didelį leidinio formatą, 1500 egz. tiražą. Kelia mintį, kad leidinyje galėtų savo straipsnius talpinti ir kitų įstaigų autoriai“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 9 (1975 m. kovo 18 d. posėdžio protokolas Nr. 4).

Toliau kalbėjo R. Kulikauskienė. Ji pradėjo nuo tyrimų metodikos aptarimo, toliau sakė, kad „vykdant mokslinį-tiriamąjį darbą, be publikacijų neįmanoma. Tokia jau archeologų darbo specifika. Galbūt, tik derėtų ieškoti naujesnių publikavimo formų, įdomiau pateikti pačią medžiagą, su išplaukiančiomis išvadomis ir atitinkamais apibendrinimais. Ypač reikalingas atskiras leidinys. Jame galima bus kelti pagaliau diskusines problemas, nes iki šiol nebuvo kur jų ir išklostyti. Toks leidinys galėtų tapti tarsi tribūna, iš kurios Mokslų akademijos archeologai duotų toną visiems kitiems šiame bare besidarbuojantiems mūsų respublikoje. Leidinyje turėtume gerą progą talpinti recenzijas, įvesti informacijų skyrių, diskutuoti aktualiais archeologijos mokslo klausimais“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 10 (1975 03 18 d. posėdžio protokolas Nr. 4). Posėdžio dalyviams (V. Daugudis, E. Grigalavičienė, O. Kuncienė, R. Kulikauskienė, A. Merkevičius, R. Rimantienė, J. Stankus, V. Urbanavičius, A. Tautavičius, L. Vaitkunskienė, A. Varnas) vieningai palaikius kalbėtojus, nutarta „2. Siūlyti Instituto direkcijai archeologinės medžiagos skelbimui pradėti leisti serijinį leidinį „Archeologija“ 22–25 a.l. apimties, 1500 egz. tiražu, su straipsnių santraukomis rusų ir viena užsienio kalbų, kas antri metai. Leidinio redkolegija siūlyti ist. m. dr. R. Kulikauskienę, ist. m. dr. R. Rimantienę, ist. m. k. A. Tautavičių. Prašyti įtraukti pirmą „Archeologijos“ knygą į 1976 m. redakcinio darbo planus“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 11 (1975 03 18 d. posėdžio protokolas Nr. 4). Posėdyje nedalyvavo J. Antanavičius (jis gyveno Kaune ir Vilniuje būdavo retai, nors posėdžius lankyti privalėjo), I. Vaškevičiūtė (kaip laborantė posėdžių lankyti neprivalėjo), A. Girininkas (buvo paimtas į kariuomenės mokymus), V. Kazakevičius (tarnavo Tarybinėje armijoje).

Kitą dieną A. Tautavičius parašė raštą instituto direktoriui dėl šio leidinio, kuriame pakartojo sektoriuje išsakytas mintis (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 17) (4 pav.). Leidinys labai operatyviai buvo įtrauktas į 1976 m. instituto redakcinį planą, nes 1975 m. balandžio 1 d. AS posėdyje aptariant socialistinius įsipareigojimus A. Tautavičius pra-

nešė apie direkcijos patvirtintą 1976 m. redakcinio darbo planą, kuriame į „Archeologiją“ „siūlo E. Grigalavičienės darbą „Древнейшие металлические изделия в Литве“ (8 a.l.) ir L. Vaitkunskienės darbą „Sidabras kapuose ir lobiuose“ (8 a.l.)[15]. Sektorius šiam leidiniui siūlo V. Urbanavičiaus „Jakštaičių senkapį“[16]. Patvirtinta šio leidinio redkolegija – R. Kulikauskienė (ats. redaktorius), A. Tautavičius, M. Jučas“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 19 (1975 m. balandžio 1 d. posėdžio protokolas Nr. 5, sekretorė O. Bogušienė). Po A. Tautavičiaus kalbėjusi R. Kulikauskienė pasiūlė E. Grigalavičienės darbą išleisti atskiru leidiniu, „nes jis parašytas rusų kalba ir galėtų sudominti visasąjunginį skaitytoją. A. Tautavičius atsako, kad šis pasiūlymas jau buvo pateiktas direkcijai, bet ši nesutiko“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 19 (1975 m. balandžio 1 d. posėdžio protokolas Nr. 5). Šie siūlymai buvo veikiai perduoti direkcijai, nes 1975 m. balandžio 7 d. MA Redakcinėje-leidybinėje taryboje gautame (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 118) B. Vaitkevičiaus ir S. Overaitės pasirašytame plane yra prierašas rusų kalba „Rinkinyje skelbiama tokia medžiaga: seniausieji bronziniai dirbiniai Lietuvoje, sidabro dirbiniai IX–XIII a., Jakštaičių kapinynas“ (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 120) (autoriaus vertimas iš rusų kalbos). 1975 m. balandžio 20 d. plačioje (27 puslapių apimties) pažymoje apie AS veiklą A. Tautavičius nurodo, kad E. Grigalavičienės 6 a.l. apimties darbo „Seniausieji metaliniai dirbiniai Lietuvoje“, paruošto 1970–1971 m. rusų kalba, „vertimas numatytas paskelbti instituto leidinyje „Archeologija“, rankraštis įteiktas leidinio atsakingajam redaktoriui narei-korespondentei R. Kulikauskienei“ (LIIR F. 2. Nr. 47, 2). Kitoje vietoje paminėta, kad šis ir L. Vaitkunskienės darbas „Sidabras kapuose ir lobiuose“ dėl instituto leidybinių galimybių ribotumo labai nusitęsia (LIIR F. 2. Nr. 47, 19), o ataskaitos pabaigoje nusiskundžiama, kad „nėra kur sistemingai skelbti archeologinę medžiagą“ (LIIR F. 2. Nr. 47, 26).

5 pav. Bronius Vaitkevičius (dešinėje) ir Byambiin Rinčen (Mongolija) 1974 m. sausio 10 d. Istorijos instituto direktoriaus kabinete (LIIR, neinv., *K. Vainoro nuotr.*).

Taigi matome, kad pirminėje LA fazėje iniciatyvą ir jos realizavimą palaikė instituto direkcija, o AS tik pasinaudojo susiklosčiusia padėtimi. Čia bene pagrindiniu asmeniu tenka laikyti patį II direktorių B. Vaitkevičių (5 pav.), kuris paprastai charakterizuojamas kaip ideologinis prievaizdas (Volkaitė-Kulikauskienė, 1999, 109). Pagal R. Kulikauskienę, jis „kad ir abejojo, svyravo, bet vis tiktai neprieštaravo dėl būsimo leidinio“ (Volkaitė-Kulikauskienė, 1999, 109). Tačiau tai, kad būtent jis pasiūlė pačią leidinio idėją, įtraukė jį į instituto planus ir net kišosi į jo sudarymo (pagal A. Tautavičių, „iš pradžių direktorius lyg ir sutiko su tokiu leidiniu, bet į jį reikėjo sudėti ir L. Vaitkunskienės, E. Grigalavičienės, V. Daugudžio, R. Rimantienės darbus“ (A. Tautavičiaus dienoraštis)[17] ir net

[15] Pastarąjį darbą pradžioje manyta išleisti serijoje „Acta historica Lituanica“ – žr. 1972 m. sausio 21 d. A. Tautavičiaus pasirašytą L. Vaitkunskienės (Nakaitės) 1972 m. darbų planą (Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas (toliau – LIIR) F. 2. Nr. 47, nenumeruotas puslapis).

[16] L. Nakaitės ir V. Urbanavičiaus darbai buvo įtraukti į instituto 1975 m. redakcinį ir 1976 m. išleidimo darbų planą (MAA F. 16. A. 1. Nr. 20, 17–20) ir turėjo būti leidžiami „Minties“ leidykloje, tačiau vėliau išbraukti (plane yra korekcijos ranka).

[17] R. Rimantienė tuo metu buvo parašiusi „Šventąją“, o V. Daugudis rengė straipsnį apie medinę statybą piliakalniuose.

redkolegijos (R. Rimantienės pakeitimas M. Juču) reikalus, rodo jį buvus šiuo klausimu neabejingą. Žinoma, kiek šiuose veiksmuose jis buvo savarankiškas, o kiek veikė pagal kažkokias komandas ar patarimus – šiandien jau nebepasakys niekas. Tačiau paskutiniu metu pasirodantys B. Vaitkevičiaus asmenybės vertinimai (Kiaupa, 2004) neleidžia atmesti tikimybės, kad sprendžiant instituto reikalus būta jo asmeninės iniciatyvos.

1974 m. pabaiga–1975 m. balandžio pradžia yra pirmoji LA atsiradimo fazė, kurioje instituto lygmeniu susiformavo leidinio koncepcija bei pirminė sudėtis. Sudaryta iš tuo laikotarpiu sektoriuje parengtų arba beveik parengtų straipsnių ji buvo gana chaotiška ir veikiai buvo performuota. Lygiagrečiai su LA naujo turinio sudarymu sektoriuje, intensyviai vyko organizaciniai darbai aukštesnėse grandyse. Tai skatino esama leidinių planavimo tvarka, kuomet pagal Lietuvos TSR MA redakcinės leidybinės tarybos 1975 m. kovo 12 d. nurodymus Nr. 9–712 1976 m., planų reikalauta ne vėliau kaip iki 1975 m. balandžio 7 d. (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 135). 1976 m. instituto leidinių redakcinio parengimo plane (MAA F. 16. A. 1. Nr. 368, 22–25 (rusų kalba, su S. Overaitės parašu) 7 numeriu buvo įrašyta „Kolektyvas. Archeologija. Archeologinės medžiagos rinkinys, lietuviškai, reziumė rusiškai ir vokiškai, 20 a.l., 1,5 tūkstančio tiražas, atsakingoji redaktorė LTSR MA narė korespondentė R. Kulikauskienė, įteikti leidyklai 1976 m. antrame ketvirtyje, „Mokslo“ leidyklos užsakymu“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 368, 24)[18]. Šiame plane nurodyti leidinio duomenys buvo pakartoti bendrame MA 1976 m. leidinių redakcinio parengimo plane (Nr. 35 „Lietuvos archeologija, t. I) (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 9 (rusų kalba)[19]. Atskiru puslapiu pateiktas šio leidinio straipsnių sąrašas, kuriame nurodyti 5 straipsniai: 1. E. Grigalavičienė. Ėgliškių V–I a. pr. m. e. pilkapiai (3 a.l.)[20]; 2. P. Kulikauskas. Vilkiautinio V–VII a. akmeniniai pilkapiai (2 a.l.); 3. O. Kuncienė. XIII–XIV a. Sarių kapinynas (3 a.l.); 4. R. Kulikauskienė. XV a. Krūminių kapinynas (2 a.l.); 5. V. Urbanavičius, G. Česnys. XIII–XVII a. Jakštaičių kapinynas (9 a.l.) (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 57 (rusų kalba, kalkinis egzempliorius). Šis raštas nukeliavo į TSRS MA, kur naujas leidinys pateko į 1976 m. sąjunginių respublikų teminį leidinių redakcinio parengimo planą, patvirtintą TSRS Redakcinės-leidybinės Tarybos (rusiškas trumpinys RISO) plenumo 1975 m. lapkričio 28 d. (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 32 (yra RISO antspaudas ir ranka rašyta data). Čia Lietuvos dalyje įrašyta: „Nr. 36. „Lietuvos pilkapiai ir plokštiniai kapinynai“ (Lietuvos archeologija), lietuvių kalba, 20 a.l., ir 1976 m. birželio mėnesį turi būti atiduotas į leidyklą. Atsakingąja redaktore nurodyta MA narė-korespondentė R. Kulikauskienė (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 35 (rusiško plano p. 180).

Kol naujas leidinys buvo įrašomas atskira eilute į planus, sektoriuje buvo toliau tobulinimas jo turinys (6 pav.). A. Tautavičius mini, kad „L. Vaitkunskienė atsisakė savo darbą spausdinti kaip straipsnį. Man atrodė ir leidinys perdaug margas“ (A. Tautavičiaus dienoraštis). Pagal išlikusius netiesioginius duomenis, tai turėjo įvykti 1975 m. vėlyvo pavasario – ankstyvos vasaros laikotarpiu, kuomet iš esmės buvo pakeistas jo turinys (iš pirmojo varianto liko tik V. Urbanavičiaus „Jakštai-

---

[18] Tas pats yra į MA nusiųstame B. Vaitkevičiaus ir S. Overaitės pasirašytame ir MA Redakcinėje-leidybinėje taryboje 1975 m. balandžio 7 d. gautame (p. 118) plane – MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, p. 120, tik su prierašu „Rinkinyje skelbiama tokia medžiaga: seniausieji bronziniai dirbiniai Lietuvoje, sidabro dirbiniai IX–XIII a., Jakštaičių kapinynas“ (vertimas iš rusų kalbos).

[19] Dokumentas be datos ir parašo. Leidinys turi būti atiduotas leidyklai liepos mėnesį.

[20] 1 lanko apimties straipsnį apie Ėgliškių pilkapių tyrinėjimus E. Grigalavičienė užsiplanavo 1974 m. IV ketvirtyje – t.y. dar nepasibaigus pilkapyno tyrimams (1974 m. sausio 21 d. A. Tautavičiaus pasirašytas jos darbo planas – LIIR F. 2. Nr. 47 (nenumeruotas puslapis).

čių senkapis“). Pastarąją korekciją turėtų žymėti leidybinis planas su prierašu „Užsakymas“ – jame iš 11 instituto leidinių palikta 8, o aptariamas archeologinių straipsnių rinkinys iš 7 pozicijos perkeltas į 6 (MAA F. 16. A. 1. Nr. 368, 28). Matyt, tuo metu pakoreguotas ir jo pavadinimas – iš „Archeologijos“ jis tapo „Lietuvos archeologija“. Lietuvos TSR MA 1975 m. Redakcinės-leidybinės tarybos 1976 m. numatomų išleisti leidinių medžiagoje yra nedatuotas kiek platesnis naujojo leidinio apibūdinimas rusų kalba su raudonu tušinuku (tekste pajuodinta – G. Z.) darytais taisymais (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 122). „**Lietuvos** pilkapiai ir plokštiniai kapinynai“ (**Lietuvos** archeologija, **t.** I). **Temat.** straipsnių rinkinys skirtas Lietuvos laidojimo paminklų laidojimo papročių ir medžiagos tyrinėjimams. Skelbiami straipsniai apie Ėgliškių V–I a. pr. m.e. pilkapius, apie akmeninius V–VII a. pilkapius, apie XIII–XVI a. kapinynus, kuriuose išliko senųjų apeigų pėdsakai. Medžiaga pateikia duomenis etninių procesų tyrimams Lietuvos teritorijoje“ (MAA F. 1. A. 13. Nr. 67, 122 (vertimas iš rusų kalbos)[21]. Kadangi taisyta rusiškai rašytame tekste, atrodo, kad žodis „Lietuvos“ į leidinio pavadinimą įrašytas duomenis apie jį siunčiant į Maskvą. R. Kulikauskienė teigia, kad instituto direktorius B. Vaitkevičius „vis tiktai neprieštaravo ... dėl jo pavadinimo „Lietuvos archeologija“ (Ne „Lietuvos TSR archeologija“!)“ (Volkaitė-Kulikauskienė, 1999, 109).

6 pav. Dalis Istorijos instituto Archeologijos sektoriaus darbuotojų XX a. 8 dešimtmečio viduryje. Iš kairės į dešinę: Ona Kuncienė, Jonas Stankus, Algimantas Merkevičius, Algirdas Varnas, Laima Vaitkunskienė, Vytautas Daugudis, Regina Kulikauskienė (LIIR, neinv., *K. Vainoro nuotr.*).

1975 m. balandžio–birželio mėnesiai yra antroji LA raidos fazė, kurioje iš esmės suformuotas jos turinys, nustatytas pavadinimas, o pats leidinys įtrauktas į leidybos planus. Toliau liko tik konkretus darbas prie pačių straipsnių, tačiau ši leidinio raidos fazė buvo pati ilgiausia ir sunkiausia.

1976 m. II leidybiniai planai 1975 m. buvo koreguojami dar kartą – naujajame plane liko vos 4 pozicijos, tarp kurių LA nebėra (MAA F. 16. A. 1. Nr. 368, 29–30 (visi planai rusų kalba, su S. Overaitės parašais). Tai tikriausiai buvo padaryta jau 1975 m. antrojoje pusėje, o tokio gavimo priežastis LA atveju galėjusi būti neparašyti straipsniai (apie jų galimą parašymo laiką žr. toliau). Tačiau tokiai prielaidai prieštarauja A. Tautavičius, teigdamas, jog „metų gale pasirodė, kad instituto leidinių plane visų suminėtų darbų ir leidinio „Archeologija“ neliko...“ (A. Tautavičiaus dienoraštis). Vadinasi, LA iš instituto planų buvo išbraukta direkcijos iniciatyva – tos pačios direkcijos, kuri dar prieš pusmetį dėjo pastangas, kad toks leidinys atsirastų. Tokią įvykių seką tarsi patvirtina išlikę dokumentai. 1975 m. spalio 13 d. įvykusio AS posėdžio metu apsvarstytas 1977 m. leidinių išleidimo planas, kurį spalio 9 d. raštu pateikė A. Tautavičius. Jame 2 numeriu įrašyta „Pilkapiai ir senkapiai“ (Lietuvos archeologija, 1), o

[21] Dokumentas be datos ir parašo. Taisymų autoriaus neįmanoma identifikuoti – T. Mickūnytės teigimu, greičiausiai tai redakciniai taisymai.

anksčiau siūlyti E. Grigalavičienės ir L. Vaitkunskienės darbai – atskiromis knygomis (eilės Nr. 4 ir 5) (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 26 (priedas prie posėdžio protokolo Nr. 7)[22]. 1975 m. spalio 22 d. sektoriaus posėdyje konstatuota, „kadangi leidinys „Lietuvos archeologija“ jau tapo realybe ir 1 tomo – „Pilkapiai ir senkapiai“ medžiaga baigiama ruošti, reikia, kad iki 1976 m. kovo mėn. 1 d. sektoriaus bendradarbiai pagalvotų ir pasiūlytų temas ir apimtį 2 tomui, kuris bus skirtas piliakalniams“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 388, 35 (1975 m. spalio 22 d. posėdžio protokolas Nr. 8). Leidinys buvo planuojamas taip, kad „galėtų išeiti, jei ne kasmet, tai bent kas antri metai“ (A. Tautavičiaus dienoraštis), tad 1975 m. pabaigoje mąstyta apie 1977 m. pasirodysiantį 2 tomą. Tačiau realybė buvo kitokia – nebuvo dalies straipsnių arba jie nebuvo užbaigti. Tai gerai matyti iš 1976 m. darbų planų, pasirašytų 1976 m. kovo 18 d. A. Tautavičiaus ir patvirtintų instituto direktoriaus B. Vaitkevičiaus parašu. 1976 m. kovo 12 d. datuojamame L. Vaitkunskienės darbo plane nurodoma, kad 1976 m. I ketvirtį pradedamas ir II ketvirtį baigiamas rengti 1,5 a.l. straipsnis „Gintališkės kapinynas“ (LIIR F. 2. Nr. 48, nenumeruotas puslapis). O. Kuncienės plane (be datos) pirmu punktu įrašytas straipsnis „Sarių senkapio 1970–1971 m. tyrinėjimai“, kuris turi būti pradėtas rengti 1976 m. sausio mėnesį (kada turi būti baigtas – nenurodyta) (LIIR F. 2. Nr. 48, nenumeruotas puslapis). E. Grigalavičienės darbų plane irgi pirmu numeriu įrašytas 3 a.l. straipsnio „Ėgliškių pilkapiai (Kretingos r.)“ paruošimas spaudai, kuris turėjo tęstis visus 1976 m. (LIIR F. 2. Nr. 48, nenumeruotas puslapis). R. Kulikauskienės darbų plane nurodomas LA 1 tomo 20 a.l. redagavimas, pradedamas 1976 m. ir baigiamas 1977 m. (šioje vietoje matyti ištaisyta pirminė data – 1976 m. (G. Z.), bei vieno straipsnio (jis neįvardytas, tačiau iš viso konteksto aišku, kad tai turi būti publikacija apie Krūminių senkapio tyrimus – G. Z.) parašymas 1976 m. (LIIR F. 2. Nr. 48, nenumeruotas puslapis). V. Urbanavičius straipsnį apie Jakštaičių senkapį buvo planavęs 1974 m. – „paruošti spaudai straipsnį Jakštaičių (Šiaulių r.) senkapio pagrindu“[23], kas buvo padaryta jau 1975 m. ir šis darbas 1976 m. buvo vienintelis realus straipsnis LA. 1976 m. V. Urbanavičius darbų plane jo jau nebemini (LIIR F. 2. Nr. 48, nenumeruotas puslapis). Tad nenuostabu, kad 1976 m. sektoriaus darbo ataskaitoje prie spaudai įteiktų darbų LA neminima (LIIR F. 2. Nr. 48, 3 (ataskaitos puslapių numeracija).

Tačiau LA neišleidimo 1976 m. priežastys slypėjo ne tik AS, todėl instituto direkcija nusprendė išimti jį iš planų. Tuo metu visame ūkyje atsirado bendresnio pobūdžio sutrikimų, pradėjusių reikštis planinėje socialistinėje ekonomikoje, pereinančioje į (kaip vėliau buvo įvardyta) stagnacijos fazę. Jie palietė visą MA leidybos procesą. 1976 m. MA leidybinėje ataskaitoje nurodyta, kad 1976 m. leidinių planas nebuvo įvykdytas nei pagal tematiką, nei pagal leidinių skaičių – neišleisti 36 planuoti leidiniai – iš viso 556 a.l. Nurodytos to priežastys – MA mokslo įstaigų nerealus planavimas, nepakankamas rūpinimasis leidiniais leidyklose ir spaustuvėse, nevykdoma pareigybinė (rusiškai *должностная*) (korektūros klaida – turėjo būti reikiama (rusiškai *должная*) – G. Z.) autorių kolektyvų ir redakcinių kolegijų kontrolė. Dėl spaustuvių kaltės neišleista 22 planuoti leidiniai (MAA F. 1. A. 13. Nr. 69, 2 (rusų kalba, datuotas 1976 m. gruodžio 31 d., pasirašytas MA Tarybos redakcinės leidybos mokslinio sekretoriaus R. Venckevičiaus). Toje pat ataskaitoje lietuviškai neišleidimo priežastimis nurodytas „nerealus planavimas, taip pat nepakankamas MA įstaigų rūpinimasis leidinių plano vykdymu, silpna

[22] Jos buvo išleistos 1980 m. (Григалавичене, Мяркявичюс, 1980) ir 1981 m. (Vaitkunskienė, 1981).

[23] 1974 m. sausio 21 d. A. Tautavičiaus pasirašytas ir tų pačių metų sausio 25 d. B. Vaitkevičiaus patvirtintas darbų planas 1974 m. – LIIR F. 2. Nr. 47, nenumeruotas puslapis.

autorių ir redakcinių kolegijų darbo kontrolė" (MAA F. 1. A. 13. Nr. 69, 3). 1976 m. MA sistemoje buvo renkami duomenys apie išleistus ir neišleistus leidinius, neišleidimo priežastis, tačiau išlikusioje medžiagoje II yra pateikęs duomenis tik apie išleistus leidinius, kai dauguma kitų institutų atskirai atsiuntė MA duomenis ir apie neišleistus (MAA F. 1. A. 13. Nr. 69, 46–49). Ši bendra planinės sistemos krizė, matyt, tapo pagrindine priežastimi, kad planai buvo lengvai keičiami, o jų vykdymo griežtai nereikalauta.

Tai, matyt, sąlygojo 1976 m. neįvykdytų planų perkėlimą į 1977 m., nes į 1977 m. MA planus LA nebuvo įtraukta (MAA F. 1. A. 13. Nr. 71, 13–14, 48–51)[24], o iš Lietuvos į Maskvą siųstame II plane ji nurodyta ties Nr. 29 pažymint, kad tai yra 1976 m. redakcinio parengimo planas ir nurodytas tiražas 1500 egz. (MAA F. 1. A. 13. Nr. 72, 19). Šio plano išplėstiniame variante nurodyta, kad „tematinis rinkinys skirtas laidojimo papročių ir Lietuvos laidojimo paminklų tyrinėjimams. Skelbiama medžiaga apie Ėgliškių V–I a. pr. m. e. pilkapius, apie V–VII a. akmeninius pilkapius, apie XIII–XVI a. kapinynus, kuriuose išliko senųjų apeigų pėdsakai. Pateikiami duomenys tyrinėjant etninius procesus Lietuvos teritorijoje" (MAA F. 1. A. 13. Nr. 72, 34 (rusų kalba). Išliko ir platesnis rusiškas M. Jučo pasirašytas leidinio apibūdinimas be datos, kuriame plačiau pristatomi E. Grigalavičienės ir P. Kulikausko straipsniai, o R. Kulikauskienės, O. Kuncienės ir V. Urbanavičiaus nurodytos tik pavardės (MAA F. 1. A. 13. Nr. 72, 149 (rusų kalba). Dar kitoje vietoje yra pateiktas šio leidinio turinys iš 6 straipsnių: 1. E. Grigalavičienė. Ėgliškės, 3 a.l.; 2. P. Kulikauskas. Vilkiautinis[25], 2 a.l.; 3. L. Vaitkunskienė „X–XI a. kapai Gintališkių kapinyne", 2 a.l.; 4. O. Kuncienė. Sariai, 3 a.l.; 5. R. Kulikauskienė. Krūminiai (tekste klaidingai Kurminai), 1 a.l.; 6. V. Urbanavičius, G. Česnys. Jakštaičiai, 9 a.l. (MAA F. 1 A. 13. Nr. 72, 154 (rusų kalba). Šios informacijos pagrindu LA atsirado sąjunginiame 1977 m. leidybos plane Lietuvos dalyje ties Nr. 30 su nuoroda, kad R. Kulikauskienė yra vyr. redaktorė ir kad leidinys bus atiduotas birželio mėnesį (MAA F. 1. A. 13. Nr. 72, 5 (sąjunginio plano p. 201). Kadangi 1977 m. leidybiniai planai iš esmės tik pakartojo 1976 m. planus, tai rodytų, kad 1976 m. LA neišleidimą sąlygojo nuo II nepriklausančios priežastys.

Tuo tarpu padėtis dėl LA parengimo AS pradėjo klostytis ne visai gerai. 1976 m. gegužės 4 d. posėdyje „sektoriaus vadovas A. Tautavičius atkreipė „Archeologijos" atsakingos redaktorės ir autorių dėmesį, kad šis straipsnių rinkinys patvirtintas leidybiniuose 1977 m. planuose ir jį reikia pristatyti" (MAA F. 16. A. 1. Nr. 407, 30 (1976 m. gegužės 4 d. posėdžio protokolas Nr. 8, sekretorius A. Tautavičius). Deja, tai buvo padaryta tik beveik po metų (žr. žemiau) ir šįkart leidinys akivaizdžiai neišleistas jau dėl sektoriaus kaltės. Vėl teko leidinio leidybą atidėti metams. „Į 1978 leidybinį planą 1976.X.1 pasiūlėme „IX–XIII a. lietuvių materialinė kultūra" (vad. R. Kulikauskienė), R. Rimantienės „Šventoji", straipsnių rinkinį „Lietuvos archeologija" t. 1" (A. Tautavičiaus dienoraštis). 1976 m. lapkričio 22 d. AS posėdyje R. Kulikauskienė pabrėžė, kad „dėl leidinio „Archeologija" didesnių kliūčių nebus, straipsniai jau parengti, ruošiamos tik iliustracijos. Darbo trumpinti nereikės, nei vienas autorius nebus išimtas" (MAA F. 16. A. 1. Nr. 407, 40 (1976 m. lapkričio 22 d. posėdžio protokolas Nr. 11, sekretorė I. Vaškevičiūtė). Šiame posėdyje jau svarstyta ir dėl antrojo tomo, pasisakyta už labiau paruoštą antrąjį variantą, skirtą kapinynams. R. Kulikauskienė

---

[24] Instituto irgi nepristatyta, iš archeologijos minima tik „Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a."

[25] Vėliau šis straipsnis su „Lietuvos archeologija" nebesiejamas, nes dar 1976 m. gegužės mėnesį jį P. Kulikauskas įteikė „Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbams. Istorijai", kuri jį 1977 m. išleido (Kulikauskas, 1977). Sprendžiant pagal išleidimo metriką tai įvyko 1977 m. antrojoje pusėje.

pabrėžė, kad „visi išeinami sąsiuviniai turėtų vieną bendrą temą“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 407, 41 (1976 m. lapkričio 22 d. posėdžio protokolas Nr. 11). Pirmajame antrojo tomo variante (už jį pasisakė A. Tautavičius) buvo 4 autoriai, iš jų svarbiausias – V. Daugudis, „kuris ir tai yra aklavietėje“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 407, 41 (1976 m. lapkričio 22 d. posėdžio protokolas Nr. 11). Kadangi nėra detalesnių žinių, kas konkrečiai buvo planuota, galima pasakyti tik tiek, kad pirmasis antrojo tomo variantas buvo skirtas piliakalniams. Kartu svarstytas ir kitas su naujuoju leidiniu susijęs klausimas. L. Vaitkunskienė pasisakė už tai, kad leidinys būtų skirtas instituto darbuotojams. Jai prieštaravo A. Tautavičius ir R. Kulikauskienė („pritraukti iš šalies autorius yra ir galima, ir reikalinga“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 407, 41 (1976 m. lapkričio 22 d. posėdžio protokolas Nr. 11). Tolesnė įvykių eiga parodė, kad ši nuostata nugalėjo. Tačiau leidinys buvo rengiamas lėtai ir galiausiai sektoriui teko apgaudinėti instituto valdžią pirma jį aprobuojant Taryboje ir tik po to sektoriuje, kai viskas turėjo vykti atvirkščiai.

1977 m. vasario 24 d. vykusio Instituto Tarybos (tuo metu Taryboje buvo 15 narių, iš archeologų – A. Tautavičius ir R. Kulikauskienė) posėdžio metu svarstant instituto darbus, kuriuos leidykloms reikėjo pristatyti iki kovo 1 d., R. Kulikauskienė pristatė „straipsnių rinkinį „Archeologija“. Jame pateikti 7 autorių darbai, kuriuose apibendrinami pastarųjų metų archeologinių ekspedicijų metu sukaupta medžiaga ir apibūdinami ištirti paminklai. Žymi dalis straipsnių apima XIII–XVII a. Leidinio apimtis 20 a.l. Esu šio leidinio atsakingoji redaktorė. Rinkinys parengtas planinių archeologinių ekspedicijų medžiagos pagrindu“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 422, 17). B. Vaitkevičius klausė, „ar minėtas leidinys nekartos archeologinių ekspedicijų ataskaitų, kurios skelbiamos konferencijoms skirtuose leidiniuose?“ ir kodėl nėra E. Grigalavičienės ir L. Vaitkunskienės darbų (MAA F. 16. A. 1. Nr. 422, 17). R. Kulikauskienė atsakė, kad tokie darbai yra (MAA F. 16. A. 1. Nr. 422, 18). J. Jurginis klausė, „kodėl Archeologijos sektoriui nepasinaudoti serijiniu leidiniu „Iš lietuvių kultūros istorijos?“ B. Vaitkevičius pastebėjo, kad „vertėtų pradėti formuoti antrąją „Archeologijos“ knygą, į kurią įjungti ist. m. k. E. Grigalavičienės ir ist. m. k. L. Vaitkunskienės anksčiau parengtus darbus“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 422, 18). Toliau svarstyti kiti leidiniai, tarp jų ir „Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a.“. Nutarime „rekomenduota spaudai šiuos instituto planinius darbus. „Archeologija, I knyga, atsakingoji redaktorė – ist. m. dr. R. Kulikauskienė, įteikti leidyklai „Mokslas“, leisti užsakymo tvarka, tiražas 1500 egz.“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 422, 19).

AS šis leidinys svarstytas 1977 m. balandžio 5 d. posėdyje, kur jis pristatytas pavadinimu „Pilkapiai ir senkapiai“. R. Kulikauskienė pažymėjo, jog „matėsi autorių kolektyvo pastangos gerai atlikti savo darbą. Solidūs straipsniai yra E. Grigalavičienės, O. Kuncienės, L. Nakaitės ir kitų. Apskritai darbas iš esmės baigtas. Yra teigiamos ist. m. dr. M. Jučo ir ist. m. dr. R. Rimantienės recenzijos“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 430, 3 (1977 m. balandžio 5 d. posėdžio protokolas Nr. 3, sekretorius V. Kazakevičius). Kartu gauta nemažai paraiškų šio leidinio kitam tomui. „A. Tautavičius pažymėjo, kad reikia suformuoti tikslų būsimo leidinio pavadinimą ir apimtį, nes jis bus traukiamas į sekančių metų planą“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 430, 3 (1977 m. balandžio 5 d. posėdžio protokolas Nr. 3). Tačiau 2 metus iš eilės leidinio neatidavus pagal planą leidyklai, vietos jam 1978 m. plane nebeatsirado. Tą rodo 1977 m. pavasario duomenimis sudarytas 1978 m. sąjunginis leidybinis planas, kuriame įrašyta tik R. Rimantienės „Šventoji“ (MAA F. 1. A. 13. Nr. 74, 5 (sąjunginio p. 210–211).

Siekiant kaip nors išleisti LA liko tik neplaninio leidinio kelias. 1977 m. balandžio 26 d. institutas parengė raštą dėl 1978 m. leidybinių planų papildymo teminiu rinkiniu „Pilkapiai ir kapinynai“

(Lietuvos archeologija, t. I), nurodydamas kad „Mokslo“ leidykla jį sutinka išleisti 1978 m. ir jai jau įteiktas rankraštis (MAA F. 1. A. 13. Nr. 75, 119). Su šiuo raštu R. Kulikauskienė kaip leidinio vyr. redaktorė ir MA narė korespondentė apsilankė pas MA prezidentą Juozą Matulį[26] ir gavo jo rezoliuciją: „Sutinku papildyti 1978 m. planą leidiniu „Pilkapiai ir kapinynai. 1977. V. 3 d. J. Matulis“ (MAA F. 1. A. 13. Nr. 75, 119) (7 pav.). Šio sprendimo pagrindu 1977 m. gegužės 7 d. MA Redakcinė leidybinė taryba raštu Nr. 138–933 „Mokslo“ leidyklai pranešė, „kad LTSR MA Prezidiumo akad. J. Matulio 1977 m. gegužės 3 d. rezoliucija Istorijos instituto tem. rinkinys „Pilkapiai ir kapinynai“ (Lietuvos archeologija, 1) papildomai įtrauktas į MA 1978 m. leidinių išleidimo planą (Nr. 165). Leidinio apimtis 15 a.l., tiražas – 1000 egz. Kalba – lietuvių. Spausdinamas tipografiniu būdu užsakant „Mokslo leidyklai“ (MAA F. 1. A. 13. Nr. 75, 120 (pasirašė Redakcinės leidybinės tarybos mokslinis sekretorius R. Venckevičius). Toliau atskiru puslapiu yra pridėtas šio leidinio planas, kuriame nurodyta, kad plačios reziumė bus rusų ir vokiečių kalbomis, leidyklai įteikiama 1977 m. II ketvirtyje, 15 a.l. Pristatyme minimi straipsniai apie Ėgliškes, Gintališkę, Sarius, Krūminius, Narkūnus, Jakštaičius (pastaruosiuose V. Urbanavičiaus straipsnį „papildo G. Česnio straipsnis apie to laiko (XIII–XVI a. – G. Z.) paleodemografiją ir antropologiją)“ (MAA F. 1. A. 13. Nr. 75, 121 (rusų kalba). 1977 m. AS darbo ataskaitoje LA t. I įvardytas kaip įteiktas (LIIR F. 2. Nr. 48, 4 (ataskaitos puslapių numeracijoje)). Tolesni darbai dėl LA vyko jau leidykloje. Tačiau kai kurie leidinio straipsniai dar buvo autorių tobulinami. Tai galima nustatyti iš šių straipsnių analizės bei autoriaus pokalbių su straipsnių autoriais.

LIETUVOS TSR
MOKSLŲ AKADEMIJA
ISTORIJOS INSTITUTAS
Vilnius, Kosčiuškos g-vė Nr. 30, telef. 2-70-26

АКАДЕМИЯ НАУК
ЛИТОВСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ
Вильнюс, ул. Костюшкос № 30, тел. 2-70-26

347

Vilnius, 1977 m. balandžio *mėn.* 26 *d.*

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS
REDAKCINEI LEIDYBINEI TARYBAI

Istorijos institutas prašo įrašyti papildomai į MA 1978 m. leidybinį planą Institute parengtą teminį rinkinį "Pilkapiai ir kapinynai" (Lietuvos archeologija, t. I). Šis leidinys bus leidžiamas užsakymine tvarka per leidyklą "Mokslas". Leidykla "Mokslas" sutinką šį leidinį išleisti 1978 m. Rankraštis jau įteiktas leidyklai.

Priedas: leidinio anotacija ir bibliografiniai duomenys.

INSTITUTO DIREKTORIAUS PAVADUOTOJAS
MOKSLO REIKALAMS (M. Jučas)

Sutinku papildyti 1978 m. planą leidiniu „Pilkapiai ir kapinynai“. 1977. V. 3 d. J. Matulis

7 pav. 1977 m. balandžio 26 d. Istorijos instituto raštas MA Redakcinei leidybinei tarybai dėl „Lietuvos archeologijos“ leidinio (MAA F. 16. A. 1. Nr. 75, p. 119.).

[26] A. Tautavičiaus dienoraštyje nurodyta, kad „R. Kulikauskienės teigimu, tai įvykę jos intervencijos pas prezidentą J. Matulį dėka“.

Iš LA 1 tome išspausdintų 7 straipsnių 8 autorių (vienas straipsnis parašytas 2 autorių), be minėtos R. Volkaitės-Kulikauskienės, tarp gyvųjų nebėra E. Grigalavičienės (1933–2005) ir O. Kuncienės (1926–1999). Beveik visi autoriai tuo metu dirbo AS, tik G. Česnys – Vilniaus universiteto Medicinos fakultete, o A. Luchtanas nuo 1977 m. sausio 15 d. buvo R. Kulikauskienės personaliniu laborantu, Vilniaus universitete pradėjęs dirbti 1978 m. rudenį. Jis prisimena, kad atliko kai kurį techninį LA rengimo darbą: tvarkė iliustracijas, tekstus (A. Luchtano 2009 m. vasario 20 d. žodinė informacija). Jis iš esmės ir parašė straipsnį apie Narkūnų senkapį – R. Kulikauskienė jį tik papildė (A. Luchtano 2009 m. vasario 20 d. žodinė informacija). Kada LA 1 tomo straipsniai buvo parašyti, – neaišku, nes leidinyje jokių jų įteikimo spaudai datų nėra, o patys jų autoriai tokių smulkmenų irgi nepamena. Išlikę darbų planai (1974 ir 1976 m.) geriausiu atveju liudija tik darbų pradžią arba eigą, bet jokiu būdu ne jų užbaigimą. Apie tai tenka spręsti pagal netiesioginius faktus: skelbiamų laidojimo paminklų tyrimų užbaigimo metus ir straipsnių literatūros sąraše paminėtą vėliausią poziciją. Papildomi duomenys yra šių straipsnių paminėjimai AS posėdžių protokoluose, tačiau žinant to laiko mokslinių straipsnių aprobacijos eigą keista, kad juose neaptikta duomenų apie atskirų straipsnių svarstymą sektoriuje. Suvestiniai duomenys atrodo taip (1 lentelė):

Atskirai reikia stabtelti ties pratarme, kuri yra nelabai informatyvi. Joje akcentuojama archeologijos paminklų apsauga, pabrėžiama, jog daugiausia tiriama laidojimo paminklų, kuriuos labiausiai naikina „laiko ranka“ (Pratarmė, 1979, 3) (dėl tam tikro vidinio prieštaravimo kalbant apie archeologijos paminklų apsaugą bei jų tyrimus, vengta kalbėti apie ūkinių darbų poveikį). Pripažįstama, kad „didžiausia knygos dalis skirta straipsniams, kuriuose skelbiami XIII–XVI a. laidojimo paminklų tyrinėjimai“ (Pratarmė, 1979, 3). Toliau trumpai apibūdinti skelbiami straipsniai. Pratarmė nepasirašyta. Jos parašymo laiką galima datuoti tik pagal tarybiniam laikotarpiui būdingą paskutinio Tarybų Sąjungos komunistų partijos suvažiavimo paminėjimą – šiuo atveju akcentuotas XXV suvažiavimo nutarimų vykdymas (Pratarmė, 1979, 3). Pastarasis suvažiavimas vyko 1976 m. vasario 24–kovo 5 dienomis. Pratarmės autore nurodyta R. Kulikauskienė (Sasnauskaitė, 1996, 32, Nr. 203). Paprastai pratarmės rašomos pačioje pabaigoje, jau sukomplektavus leidinį, tad ją, atsižvelgiant į paprastą teksto stilių (greičiausiai parašyta paskubomis), reikėtų datuoti 1978 m. Įdomu viena – pratarmėje nieko neužsimenama apie leidinio tęstinumą. Tai visiškai kontrastuoja tiek su visa LA kaip tęstinio leidinio atsiradimo istorija, tiek ir su pačiu 1 tomo dizainu. Įtikinamo paaiškinimo tam nėra, o nuo spėliojimų susilaikysime.

Užsitęsus leidinio parengimui pradėtas painioti

1 lentelė. LA straipsnių parengimo laikas

Straipsnio autorius	Laidojimo paminklas	Laidojimo paminklo tyrinėjimo pabaiga	Vėliausia straipsnio literatūros pozicija	Straipsnio parašymo data
E. Grigalavičienė	Ėgliškės	1975	LAA, 1975	1976
L. Vaitkunskienė	Gintališkės	1940	LAA, 1978	1978
O. Kuncienė	Sariai	1974	Riga, 1975	1977
R. Kulikauskienė, A. Luchtanas	Narkūnai	1976	Волкайте-Куликаускене, Куликаускас, 1976	Po 1977 m. rudens (pagal straipsnio nuorodą 2)
R. Kulikauskienė	Krūminiai	1969	LA, 1974	1976
V. Urbanavičius	Jakštaičiai	1972	LAA, 1975	1975
G. Česnys	Jakštaičiai	1972	Česnys, Urbanavičius, 1978	1978
V. Urbanavičius	Jakštaičiai	1972	Urbanavičius, 1978	1978

ir jo pavadinimas, kuris, atrodo, sektoriuje nebuvo gerai įsisąmonintas ir naudotas kaip grynai darbinis. Vėl atsiranda „Archeologija“ (1977 m. vasario 24 d. Taryboje) ar net „Lietuvos TSR archeologija“ [27], nors tuo pačiu metu naudota ir „Lietuvos archeologija“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 430, 33 (priedas prie 1977 m. spalio 24 d. posėdžio protokolo Nr. 10, O. Kuncienės 1977 m. spalio 17 d. darbų ataskaita). Pastarąjį variantą be jokios abejonės palaikė ir gynė R. Kulikauskienė, tą fiksuoja ne tik vėlesni prisiminimai, bet ir tokia smulkmena 1976 m. sektoriaus žmonių darbų planuose, kuomet ji vienintelė leidinį pavadino „Lietuvos archeologija“. Kartu 1977 m. dėtos pastangos jo leidybą padaryti tęstinę. 1977 m. lapkričio 29 d. instituto išplėstinio direkcijos posėdžio metu svarstytas „į 1978 m. instituto mokslinio tyrimo darbų planą įtraukiamas Lietuvos archeologijos II tomas, kuriame bus tiriama kuršių materialinė kultūra socialiniu aspektu (14–15 a.l.)“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 426, 51), kuris S. Overaitės kaip potemė prirašomas prie pozicijos „Pirminės bendruomenės santvarkos irimas ir klasinės visuomenės atsiradimas (archeologinės medžiagos pagrindu)“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 426, 51–52).

Taip 1975 m. antrojoje pusėje–1977 m. antrojoje pusėje LA raidoje išskiriama trečioji fazė – leidinio galutinis parengimas sektoriuje ir jo atidavimas leidyklai.

Leidykla LA leisti neskubėjo. Priežasčių tam, matyt, būta kelių: neplaninis leidinys, nepateiktas laiku, kuomet buvo užplanuotas[28], o gal dar ir kai kurių nežinomų. Nėra jokių duomenų, kad kas nors iš instituto juo būtų rūpinęsis 1975–1977 m. – laikotarpiu, kuomet jis buvo įtrauktas į leidybinius planus, nors už tai institutui ir reikėjo atsiskaityti. Tačiau 1977 m. II darbų ataskaitoje kaip neišleistas paminėtas tik „Iš mokslo istorijos Lietuvoje“ t. 3 (MAA F. 1. A. 13. Nr. 73, 63 (rusų kalba). Nesirūpinta leidiniu ir 1978 m. Jis neįrašytas į instituto neišleistų leidinių sąrašą, nors neišleistas. Kaip neišleistas minimas tik „Lietuvių materialinės kultūros“ I tomas, kuris vėlavo dėl neparengtų iliustracijų (MAA F. 1. A. 13 Nr. 76, 54 (rusų kalba, pasirašyta B. Vaitkevičiaus). 1978 m. birželio 1 d. „Mokslo“ leidyklos direktoriaus įsakymu Nr. 30g patvirtintas 1978 m. birželio mėnesio rankraščių įteikimo gamybos skyriui planas, meninio apipavidalinimo ir grafikos skyrius įpareigojamas laiku pateikti grafinę medžiagą, o redakcijų vedėjai laiku ir kokybiškai įteikti gamybai rankraščius. Šiuo įsakymu Istorinės literatūros redakcijos vedėja L. Maculevičienė įpareigojama rūpintis „Archeologijos“ 1 tomo 1979 m. užsakomuoju rankraščiu (jis įrašytas pirmuoju numeriu iš trijų), kurį sudaro 18 lankų, 117 štrichinių ir 30 toninių iliustracijų (spalvotų nėra)[29]. Perrašytas rankraštis vyriausiajam redaktoriui turėjo būti įteiktas birželio 6 d., o kompleksiškai įteiktas gamybos skyriui birželio 7 d. (Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA) R-940. A. 1. Nr. 25, 130). LA išleidimą į 1979 m. nukėlė „Mokslo“ leidykla[30]. Knygos spausdinimo terminus netiesiogiai lėmė ir tuometinė leidybos praktika, kuomet surinktą knygos laužinį cenzūruodavo Vyriausioji valstybinių paslapčių

---

[27] Pvz. MAA F. 16 A. 1. Nr. 430, p. 30 (priedas prie 1977 m. spalio 24 d. posėdžio protokolo Nr. 10, E. Grigalavičienės darbų ataskaita, svarstyta 1977 m. spalio 24 d.); MAA F. 16. A. 1. Nr. 430, 38 (priedas prie 1977 m. spalio 24 d. posėdžio protokolo Nr. 10, L. Vaitkunskienės darbų ataskaita, svarstyta 1977 m. spalio 17 d.).

[28] 1978–1979 m. „Mokslo“ leidyklos planuose „Lietuvos archeologijos“ nėra (žr.: Mokslo, 1977; 1978). Ankstesnių metų analogiškų knygelių Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje nepavyko aptikti – gal jos tuo metu išvis nebuvo leidžiamos.

[29] Išleistoje knygoje bendras iliustracijų skaičius tas pats, tačiau štrichinių iliustracijų yra 2 daugiau (119), o toninių 2 mažiau (28), tai greičiausiai rodo, kad tuo metu leidinio rengimo darbai dar nebuvo užbaigti. Tą patvirtina ir nurodytas mažesnis nei realiai (iki 3) lankų skaičius.

[30] 1979 m. išlikusiuose leidyklos dokumentuose duomenų apie LA leidybą neaptikta (LCVA F. R-940. A. 1. Nr. 35 – jos nėra I (p. 6–12) ir II (p. 96–102) ketvirčių planuose, o III ir IV ketvirčių planų nėra byloje).

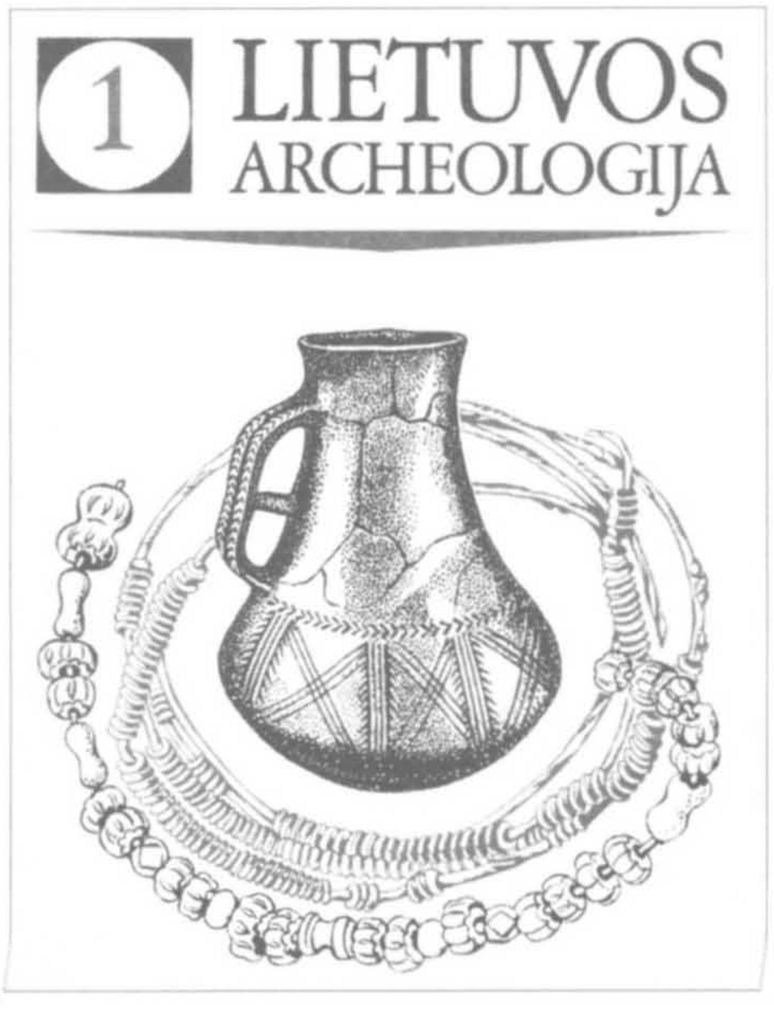

8 pav. „Lietuvos archeologijos“ (Vilnius, 1979) 1 tomo viršelis.

spaudoje saugojimo valdyba prie TSRS Ministrų Tarybos (populiariai vadinama Glavlitu). Jai uždėjus antspaudą „Leidžiama spausdinti“ su leidinio numeriu, data bei parašu (Iš vieningųjų, 1992, 547 (§8) (iš jų leidinyje liko tik LV 11239), knyga turėjo būti išspausdinta per 6 mėnesius, kitaip vėl jos cenzūravimo procedūrą tekdavo pradėti iš naujo (Iš vieningųjų, 1992, 547 (§10). 1979 m. vasarį *R. Kulikauskienė leidinį tik pristatė. „Pastaraisiais* metais labai suintensyvėjo Lietuvoje esančių archeologinių paminklų tyrinėjimai, gausiai praturtinę archeologijos mokslą naujais duomenimis, respublikos muziejus – vertingais radiniais. Tad iškilo reikalas ir archeologams turėti savo tęstinį leidinį, kuriame būtų galima skelbti naujausių tyrinėjimų rezultatus, padaryti juos prieinamus ne tik specialistams, bet ir gimininguų mokslo šakų atstovams bei plačiajai visuomenei“ (Volkaitė-Kulikauskienė, 1979a). Toliau pristatyti atskiri straipsniai. „Jau ruošiama medžiaga ir kitiems tomams. Jie žada būti siauresnės tematikos, skirti vienai kuriai sričiai, arba parengti chronologiniu principu. Vieną tomą sudarys medžiaga apie pirmykštės bendruomenės irimą ir klasinės visuomenės formavimąsi, kitą – apie akmens ir žalvario amžiaus būdingiausius paminklus“ (Volkaitė-Kulikauskienė, 1979a). Šis pristatymas buvo ruoštas anksčiau, matyt, dar 1978 m., nes nurodyta, kad būsimas leidinys yra 17 a.l. apimties ir kainuos 1,75 rub., o tai visiškai neatitiko analogiškų duomenų jau išleistoje knygoje. Panašus chronologinis spaudos vėlavimas pastebėtas ir vėliau, kuomet 1979 m. spalio mėnesį pasirodė E. Sliesoriūnienės interviu su R. Kulikauskiene. Čia pateikti jos žodžiai („Labai džiaugiuos dar vienu būsimuoju *tęstiniu leidiniu – „Lietuvos archeologija“. Iš viso* tai svarbus Lietuvos archeologijos mokslo įvykis: turėdami savo leidinį, galėsime sistemingai skelbti naujausių tyrinėjimų medžiagą“ (Volkaitė-Kulikauskienė, 1979b, 5) jau neatitiko tikrovės, nes tuo metu knyga jau buvo išleista.

LA 1 tomas pagal knygos metriką duotas rinkti 1978 m. lapkričio 10 d., o pasirašytas spausdinti tik 1979 m. kovo 21 d.[31] Jis buvo išleistas 1979 m. balandžio pabaigoje (8 pav.). Leidyklos dokumentuose nurodyta, kad LA 1 tomas išleistas 1979 m. *balandžio mėnesį kaip užsakytas leidinys pagal* 1979 m. planą[32], išspausdintas „Pergalės“ spaustuvėje pagal užsakymą Nr. 6596, turi 21,9 leidybinio lanko (20,7 spaudos lanko), kainuoja 3,5 rub., tiražas 1000 egz. (visas įrištas), nominali kaina 3,26 rub. (LCVA F. R-940. A. 1. Nr. 41, 10). Knygos vėlavimas sukėlė problemų patiems straipsnių autoriams. 1979 m. vasario 8 d. įvykusio II Mokslinės Tarybos posėdžio metu svarstant premijavimo už paskelbtus darbus klausimus „Archeologija. I kn.“ nurodyta kaip neišleista, dėl to jos autoriai bus premijuojami vėliau (MAA F. 16.

[31] LCVA F. R-940. A. 2. ties 1979 m. nurodytomis bylomis Nr. 87 („Autorių kolektyvas. Lietuvos archeologija 1 t. Redaguotas rankraštis, t. 1“ 274 puslapiai) Nr. 88 („Autorių kolektyvas. Lietuvos archeologija 1 t. Iliustracijos“ 174 puslapiai) ir pažymėta, kad „į LCVA neperduota“ (jų nebuvo jau 2002 m. kovo 21 d. – žr. minėto aprašo p. 305).

[32] Oficialiajame 1979 m. leidyklos plane LA nėra (Mokslo, 1978).

A. 1. Nr. 463, 20 (protokolas Nr. 2). Tai patvirtinta ir atskiru punktu (Nr. 2) – kartu su „Lietuvių materialine kultūra“ („autorių premijavimą atidėti ir spręsti išėjus minėtiems darbams iš spaudos“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 463, 23). Taryba prie šio klausimo grįžo 1979 m. balandžio 27 d., tačiau pagal tų pačių metų balandžio 2 d. A. Tautavičiaus teikimą po diskusijų skyrė premijas už 1978 m. darbus R. Kulikauskienei, V. Daugudžiui, L. Vaitkunskienei, J. Stankui, A. Merkevičiui, A. Varnui ir I. Vaškevičiūtei (MAA F. 16. A. 1. Nr. 463, 57) – iš viso 1350 rublių bendrą sumą. Kaip matyti iš protokolo, beveik visi autoriai buvo premijuoti už straipsnius „Lietuvių materialinėje kultūroje“ (MAA F. 16. A. 1. Nr. 463, 58–60 (protokolas Nr. 2). Taip užsibaigė LA ketvirtoji ir paskutinė raidos fazė – darbas su knyga leidykloje, trukusi nuo 1977 m. antrosios pusės iki 1979 m. balandžio pabaigos.

I. Vaškevičiūtė prisimena, kad išėjus LA R. Kulikauskienė džiaugėsi, kad pavadinime nėra „TSR“ (I. Vaškevičiūtės 2009 m. sausio 5 d. informacija)[33]. Šiaip džiaugtasi nelabai. A. Tautavičius šia proga pažymėjo, kad „latviai jau nuo 1957 m. leido savo leidinį „Arheoloģija un etnografija“, kuris 1979 m. jau buvo išėjęs bent 12 tomų. Tai rodo mūsų atsilikimą“ (A. Tautavičiaus dienoraštis)[34]. AS 1979 m. ataskaitoje tik konstatuota, kad leidinys išleistas (MAA F. 16. A. 1. Nr. 476, 32). Tas pats įrašyta 1979 m. instituto ataskaitoje nurodant, kad jis kainuoja 3,8 rub. (MAA F. 1. A. 1. Nr. 79, 96.)[35]. Joje LA tarp institutui reikšmingų leidinių neįvardyta (MAA F. 1. A. 1. Nr. 79, 1–2). Kokių nors recenzijų išėjęs pirmasis LA tomas nesulaukė. Jis tik tradiciškai buvo referuotas specialiame leidinyje lietuvių (Zarauskaitė, 1980) ir rusų (Зараускайте, 1980) kalbomis. Vienintelis atgarsis buvo po gerų metų: LA paminėtas tarp kitų instituto leidinių pažintiniame spaudos straipsnelyje. Jame R. Kulikauskienė įvardyta kaip LA rengėja, o iš leidinyje paskelbtų straipsnių išskirtas tas, kuriame „akademiko M. Gerasimovo metodu istorijos kandidatas V. Urbanavičius plastinės rekonstrukcijos pagalba atkūrė senųjų Lietuvos gyventojų išorės bruožus“ (Overaitė, 1981).

9 pav. Juozas Matulis 1979 m. švenčiant aštuoniasdešimtmečio jubiliejų (LIIR, neinv., *S. Žumbio nuotr.*).

Paskutiniajame LA leidybos etape J. Matulio (1899–1993) (9 pav.) nuopelnas neabejotinas. MA prezidentas, pats būdamas chemikas, nebuvo abejingas lituanistikai, ypač lietuvių kalbai. Tą yra pastebėję tiek humanitarinių (Jurginis, 1999), tiek ir nehumanitarinių (Žukauskas, 1999, 174) mokslų atstovai. J. Matulis siejamas su karo metais išslapstytos lietuvių kalbos žodyno kartotekos suradimu, rankraščių iš Rytprūsių pervežimu į Lietuvą, muziejaus įkūrimu Gedimino kalno papėdėje, knygos „Lietuvių karas su kryžiuočiais“ atsiradimu (Jurginis, 1999). Archeologiją jis taip pat suprato (Kulikauskas, 1999). Šio straipsnio autorius

[33] Tą patvirtina ir R. Kulikauskienės atsiminimai (žr. Volkaitė-Kulikauskienė, 1999, 109) bei R. Rimantienė (2009 m. kovo 31 d. pokalbis).

[34] Čia galima pasakyti, kad formaliai (pagal šių leidinių tomų skaičių) Lietuva su Latvija susilygino tik 2000 m. (išleidus 20 tomą).

[35] Išleistoje knygoje nurodyta kaina 3,5 rub.

nesiima spėlioti, koks likimas būtų ištikęs LA be J. Matulio palaikymo.

Su LA I tomo pasirodymu jo istorija nesibaigė. Paskui leidinį vilkosi trimetis netesybų šleifas, nes pagal dokumentus jis buvo išleistas vadovaujantis 1976 m. redakciniu planu (MAA F. 1. A. 1. Nr. 79, 96 (1979 m. Istorijos instituto ataskaita). „Išėjo iš spaudos pagaliau „Lietuvos archeologijos" I tomas, kuris jau trys metai buvo stumdomas leidyklos leidybiniuose planuose" (A. Tautavičiaus dienoraštis). Dėl leidinio, matyt, kilo kai kurių atgarsių, kurie persikėlė į oficialų svarstymą. 1979 m. liepos 3 d. įvyko MA Redakcinės leidybinės tarybos[36] posėdis, kuriam vadovavo jos pirmininkas akademikas J. Matulis[37], dalyvavo A. Žukauskas, V. Petrauskas, A. Palionienė, P. Dičius, Č. Sipavičius, A. Merkys, B. Vaitkevičius, M. Jučas, R. Venckevičius. Pirmuoju darbotvarkės klausimu svarstyta „Dėl leidybinės veiklos tvarkos pažeidimo Istorijos institute". „Pirmuoju klausimu referavo R. Venckevičius. Jis paaiškino leidybinės veiklos pažeidimus Istorijos institute, išleidžiant „Lietuvos archeologija, 1" ir „Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje, 1". Šiuo klausimu taip pat pasisakė drg. B. Vaitkevičius, M. Jučas, J. Matulis, A. Žukauskas ir Petrauskas. Priimtas atitinkamas nutarimas" (MAA F. 1. A. 13. Nr. 70, 6 (posėdžio protokolas Nr. 138/2). Jokios kitos šį klausimą plačiau nušviečiančios medžiagos II dokumentuose aptikti nepavyko, neaišku, ir koks buvo priimtas nutarimas. Tačiau galima manyti, kad būta kažkokio skundo iš „Mokslo" leidyklos, nes 1979 m. rugsėjo 27 d. instituto išplėstinio direkcijos posėdžio metu svarstytas „Mokslo" leidyklos oficialus raštas dėl per didelių apimčių rankraščių, ir S. Overaitė įpareigota parengti potvarkio projektą (MAA F. 16. A. 1. Nr. 467, 53 (protokolas Nr. 23)[38]. Ta pati problema dar kartą svarstyta 1979 m. spalio 8 d. posėdyje (MAA F. 16. A. 1. Nr. 467, 56 (protokolas Nr. 24), kur šis projektas buvo aprobuotas. Tą pačią dieną instituto direktorius išleido potvarkį Nr. 5, kuriame teigiama, kad „institute gana dažnai pažeidžiama darbų rengimo tvarka: viršijama planuose numatyta rankraščių apimtis, pavėluotai įteikiami darbai leidykloms, nepakankamai gerai būna parengtas tekstas spaudai", dėl to skundžiasi „Mokslo" leidykla. „Siekiant pagerinti instituto leidybinę veiklą įpareigoju: 1. Kolektyvinių darbų vadovus, monografijų autorius griežtai laikytis leidyklų planuose numatytos rankraščių apimties; 2. Sektorių vadovams užtikrinti, kad rankraščiai būtų pateikti laiku ir planinės apimties; 3. Instituto direkcija nepateiks leidykloms didesnės apimties rankraščių negu numatyta leidyklų planuose. Šio potvarkio vykdymo kontrolė instituto direkcijos išplėstinio posėdžio nutarimu pavesta man" (MAA F. 16. A. 1. Nr. 462, 81 (potvarkis Nr. 5 su B. Vaitkevičiaus parašu, įteiktas sektorių vadovams).

Vis dėlto pirmojo tomo leidimo sunkumai neatbaidė nuo pradėto darbo. 1979 m. gruodžio 28 d. LII direktoriaus įsakymu Nr. 60 „Lietuvos archeologijos" 2 tomui (Pirmykštės visuomenės irimo ir klasinės visuomenės susidarymo klausimu) parengti spaudai sudaryta redkolegija iš M. Jučo, R. Kulikauskienės (vyr. redaktorė), R. Rimantienės ir L. Vaitkunskienės (MAA F. 16. A. 1. Nr. 462, 73). Šis tomas, išleistas 1981 m., įtvirtino „Lietuvos archeologiją" kaip tęstinį leidinį, kuris porai dešimtmečių tapo pagrindine Lietuvos archeologų tribūna, o ir šiandien yra vienas svarbiausių Lietuvos archeologijos leidinių.

---

[36] Sudaryta 1954 m., nuo 1955 m. pradėjo leisti MA darbus (pirmininkas nuo 1954 iki 1984 m. J. Matulis, mokslinis sekretorius V. Petrauskas).

[37] Jam išleistą „Lietuvos archeologiją" perdavė R. Kulikauskienė. J. Matulis „šiltai priėmė padovanotą jam knygą ir žadėjo būtinai perskaityti" (Volkaitė-Kulikauskienė, 1999, 109.)

[38] „Mokslo" leidyklos rašto turinys lieka neaiškus.

Pabaigoje pora bendresnio pobūdžio pastebėjimų apie Lietuvos archeologijos istorijos tarybinio laikotarpio tyrimų problemas, su kuriomis buvo susidurta nagrinėjant „Lietuvos archeologijos“ atsiradimo istoriją. Pirmiausia tai išlikusių šaltinių įvairiapusiškumas ir informacijos stygius. Pakankamai sudėtingame centralizuotai planingame to laikotarpio gyvenime daug kas buvo fiksuojama popieriuje, todėl iš dalies pasiekė ir mūsų dienas. Išlikę archyvų šaltiniai yra ir bus tokių tyrimų pagrindas. Tačiau dokumentuota išliko toli gražu ne viskas, taip pat ir svarbūs dalykai, tad platesnėms studijoms visuomet bus būdingas tam tikras neužbaigtumas. Jį kažkiek dar gali užpildyti amžininkų prisiminimai, tačiau tiek į juos, tiek ir į archyvinius dokumentus reikia žiūrėti kritiškai – atmintis kartais įvykius painioja, o dokumentai rašyti pagal to laikotarpio poreikius. Tad į šią studiją reikėtų žiūrėti tik kaip į bandymą atskleisti vieną iš dar palyginti neseno laikotarpio mokslo raidos problemų.

IŠVADOS

1. „Lietuvos archeologijos“ nerealizuotas pirmtakas buvo „Lietuvos archeologinė medžiaga“, kurios vienintelė knyga išėjo 1968 m.

2. „Lietuvos archeologija“ atsirado kaip archeologinės medžiagos skelbimo leidinys, kurio iki tol Lietuvoje nebuvo.

3. Leidinio idėja 1974 m. pabaigoje buvo pasiūlyta „iš viršaus“ – pagal turimus duomenis, tuometinio instituto direktoriaus B. Vaitkevičiaus. Ją greitai palaikė R. Kulikauskienė ir instituto Archeologijos sektorius.

4. Išskirtinos „Lietuvos archeologijos“ leidinio 4 raidos fazės: koncepcijos atsiradimas (1974 m. pabaiga–1975 m. balandžio pradžia), idėjos įgyvendinimas planuose (1975 m. balandžio–birželio mėnesiai), rengimas Archeologijos sektoriuje (1975 m. antroji pusė–1977 m. antroji pusė) ir ruošimas spaudai „Mokslo“ leidykloje (1977 m. antroji pusė–1979 m. balandžio pabaiga).

5. „Lietuvos archeologija“ 1975 m. buvo įtraukta į 1976 m. leidybos planus, tačiau nesant deramai parengtų straipsnių ir prasidėjus kriziniams reiškiniams visoje planinėje socialistinėje ekonomikoje jos leidimas buvo nukelinėjamas vėlesniam laikui.

6. 1977 m. pavasarį „Lietuvos archeologija“ buvo paruošta leidybai, tačiau į leidyklą ji pateko kaip papildomas leidinys tik tuometinio MA prezidento J. Matulio rūpesčiu.

Priedas Nr. 1

LEMTINGAS POKALBIS (PRISIMINIMAI)

Pirmojo tęstinio archeologijos leidinio pasirodymas 1979 m. atvėrė galimybes plačiau skelbti archeologinių paminklų tyrinėjimų medžiagą, atsirado proga „išeiti į dienos šviesą“ ir antropologams. Gerą trečdalį pirmojo „Lietuvos archeologijos“ tomo užėmė Jakštaičių senkapio kompleksinių tyrinėjimų medžiaga. Tai buvo trys rašiniai.

Pirmajame – „Jakštaičių senkapis“ – Vytautas Urbanavičius išnagrinėjo 1972 m. iškasinėto bendravardžio XIV–XVI a. laidojimo paminklo, buvusio Šiaulių r. Kurtuvėnų apylinkėje, archeologinius radinius. Aptikta 215 griautinių palaidojimų ir apie 600 radinių. Straipsnis gausiai iliustruotas. Be situacijos plano ir dviejų kapų *in situ* piešinių, autorius pateikė visokių radinių 19 paveikslų.

Antrąjį straipsnį „Jakštaičių XIV–XVI a. gyventojų paleodemografija ir antropologija“ parašė šių eilučių autorius. Dėl tos priežasties, kad

kapinynas buvo kruopščiai iškasinėtas ir surinkta visa (net vaikų) kaulinė medžiaga, buvo galima sudaryti vadinamąsias gyvenimo lenteles ir apskaičiuoti svarbiausius demografinius rodiklius. Įdomumo dėlei galima nurodyti, kad Jakštaičių naujagimiai vidutiniškai išgyvendavo 26,5 m., dvidešimtmetės moterys – 20,3 m., o vyrai – 25,8 m. Šie rodikliai yra šiek tiek mažesni negu to meto Lietuvos gyventojų vidurkis. Reprodukcijos rodikliai piešia tokį Jakštaičių populiacijos augimą: absoliutus palikuonių skaičius vienai porai buvo beveik 6, o vieną suaugusiųjų kartos individą pakeisdavo beveik du (1,8), taigi vyko išplėstinė reprodukcija. Jakštaičių kapinyną palikusią bendruomenę sudarė apie 45 žmonės. Straipsnyje pateikiami plačiosios kraniometrinės programos (91 požymio) statistiniai parametrai, 44 diskrečių (nemetrinių) kaukolės požymių dažnumai. Siekiant susieti Jakštaičius su jau žinomais senkapiais, buvo apskaičiuoti Penrouzo apibendrinto atstumo koeficientai pagal pirmuosius požymius ir vidutiniai divergencijos matai – pagal antruosius. Dar reikėtų pridurti, kad Irena Balčiūnienė ištyrė dantis. Išmatavus ilguosius galūnių kaulus ir apskaičiavus ūgį, nustatyta, kad vyrų jis buvo 168 cm, o moterų 156 cm. Tiems laikams toks ūgis buvo gana aukštas. Taigi „Lietuvos archeologija“ suteikė nepaprastą galimybę plačiai, nesivaržant paskelbti visus antropologinius vieno kapinyno duomenis.

Trečiasis straipsnis „XIV–XVII a. Jakštaičių gyventojų veido bruožai (Rekonstrukcija pagal kaukoles)“ yra išties unikalus mūsų archeologinėje ir antropologinėje literatūroje. Jo autorius Vytautas Urbanavičius yra vienintelis plastinės ir grafinės dokumentinės veido rekonstrukcijos specialistas Baltijos šalyse. 66 grafiškai ir 2 plastiškai atkurti žmonių veidai iš priekio ir iš šono tarytum žvelgia į skaitytoją iš amžių glūdumos. Reikia pavartyti pirmąjį „Lietuvos archeologijos“ tomą, kad suprastum šitą nepaprastą jausmą.

Straipsnis apie Jakštaičius man buvo vienas pirmųjų didesnių darbų iš istorinės antropologijos. Pirmoji kukli publikacija rusų kalba „XIV–XVII a. Lietuvos gyventojų vyrų kaukolių antropologinis tipas“ buvo pasirodžiusi 1975 m. „Vilniaus V. Kapsuko universiteto Medicinos fakulteto mokslinės konferencijos medžiagoje“ ir užėmusi tik du puslapius. Po straipsnio pirmajame „Lietuvos archeologijos“ tome, pasirodė solidžių publikacijų Lietuvoje, Rusijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, bet šis išliko ir išliks įsimintinas, nes buvo pirmas didelis.

Su Jakštaičių vardu yra susijęs ir pokalbis, nulėmęs mano tolesnę mokslinio gyvenimo kryptį. 1970 m. apgyniau medicinos kandidato (dabar daktaro) disertaciją apie lietuvių kūdikių augimą ir psichomotorinę raidą per pirmuosius gyvenimo metus. Tas darbas, kaip matyti, buvo iš auksologijos, t.y. tokios antropologijos srities, kuri yra tiesiogiai susijusi su medicinos praktika. Jos puoselėtojas Lietuvoje buvo profesorius Salezijus Pavilonis. Jis buvo garsiojo Jurgio Žilinsko, tarpukario Kaune atlikusio svarbius etninės antropologijos tyrinėjimus, mokinys, norėjęs mokytojo darbus tęsti Vilniuje, tačiau maskviškiai kolegos patarė to nedaryti, nes pokario metais tai buvo pavojinga. Disertaciją rašiau be didelio entuziazmo, nes gryna žmogaus biologija atrodė esanti per siaura. Taigi nelabai žinojau, kur pasukti tolesnius mokslo tyrimus.

Tai atsitiko, atrodo, 1972 m. Tada skaičiau antropologijos kursą Vilniaus universiteto psichologams ir, norėdamas jiems parodyti egzotišką dalyką, nusprendžiau nusivesti pas Vytautą Urbanavičių pažiūrėti, kaip lipdomas dokumentinis skulptūrinis portretas pagal kaukolę. Studentai buvo labai patenkinti, džiaugiausi ir aš, galėjęs suteikti jiems teigiamų įspūdžių. Norėdamas atsidėkoti, pakviečiau Vytautą, kurį pažinojau nuo 1964 m. pasaulinio antropologijos kongreso Maskvoje, puodelio kavos į artimiausią Antakalnio kavinę. Besiurbčiojant kavą, netikėtai Vytautas prabilo: „Tu turi užsiimti etnine antropologija. Planavau tai daryti aš, bet trys dalykai – archeologija, kinas ir plastinė rekonstrukcija – atima visą mano laiką ir jėgas, o antropologijai reikia atsidėti visam,

nes ji reikalauja nuodugnių studijų. Be to, geriau, kad tai darytų ne humanitaras, o biologinės pakraipos specialistas. Jam lengviau“.

Sutrikau, bet tik trumpam. Galvoje šmėkštelėjo mintis, kad medicinoje atsidūriau atsitiktinai, kad visą laiką turėjau humanitarinių pomėgių, domėjausi istorija, kalbos dalykais, kad medicininės pakraipos disertaciją dariau iš reikalo, kad dabar stoviu kryžkelėje, dar nepasirinkęs prasmingos veiklos krypties. Suvokiau, kad tai panašu į stebuklą. Priėmęs Vytauto pasiūlymą, galėsiu suderinti savo biomedicininį išsilavinimą ir humanitarinius polinkius, o tai galėtų duoti neblogų vaisių. Nedelsdamas sutikau, nustebindamas savo pašnekovą, kuris nesitikėjo tokio žaibiško sprendimo.

Sukirtome rankomis. Vytautas Urbanavičius vienintelis iš archeologų tada rinkdavo jo kasinėtų senkapių kaulinę medžiagą ir jau turėjo keletą kaukolių kolekcijų, kurias pažadėjo atiduoti Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Anatomijos, histologijos ir antropologijos (tada anatomijos) katedrai. Tai buvo dabar jau didžiausio Baltijos kraštuose osariumo pradžia. Pirmiausia buvo pristatyti kaulai iš Jakštaičių senkapio. Tai vėl atrodo simboliškai. Vėliau buvo prijungta Rumšiškių, Liepiniškių, Skrebinų ir Ruseinių senkapių medžiaga. Tačiau svarbiausia tai, kad Adolfo Tautavičius nurodymu tapo privalu į Medicinos fakultetą pristatyti visų kasinėjimų kaulinę medžiagą ir tai patvirtinantį dokumentą prisegti prie archeologinės ataskaitos.

Negana to, Vytautas Urbanavičius nusivežė mane į Rygą susipažinti su žinoma latvių antropologe Raisa Denisova, taip pat į Taliną pas garsiąją estų antropologę Karin Mark. Taip mokiausi metodikos, sužinojau apie Rytinės Baltijos žmonių etnogenezės problemas. Vėliau Prahoje ir Maskvoje pasimokiau šiuolaikiškų tyrimo metodų – paleodemografijos, paleoserologijos, etninės odontologijos, populiacinės fenetikos (diskrečių kaukolės požymių). Taigi straipsnį apie Jakštaičių žmones į „Lietuvos archeologiją“ rašiau jau nebūdamas naujokas. Jakštaičiai buvo ir liks lemtingas mano mokslinio gyvenimo posūkio taškas. Galima sakyti, per juos suradau save, supratęs, kad visa, ką nuo šiol darysiu, pirmiausia labai svarbu man, kaip žmogui ir tyrinėtojui, be to, tai turi ir visuotinumo žymę mūsų istorijai ir apskritai humanitarinei kultūrai.

Gintautas Česnys

2009 m. gegužės 19 d.

Priedas Nr. 2

LIETUVOS TSR MOKSLŲ AKADEMIJOS NARĖS KORESPONDENTĖS ISTORIJOS INSTITUTO VYRESNIOSIOS MOKSLINĖS BENDRADARBĖS R. KULIKAUSKIENĖS KALBA 1975 M. VASARIO 25 D. POPIETINĖJE (NUO 15 VAL.) VYKUSIOJE MA VISUOTINIO SUSIRINKIMO SESIJOS DALYJE

Visuomenės mokslų skyriaus akademikas sekretorius drg. V. Niunka savo pranešime trumpai užsiminė[39] ir apie archeologijos mokslo padėtį. Būdama šios srities atstovė, norėčiau trumpai paliesti kai kurias Lietuvos archeologams iškylančias problemas.

Archeologai dirba dviem kryptimis: viena jų – ekspedicijos, lauko darbai, kita – apibendrinamieji

[39] Pranešimas MAA F. 1 A. 2. Nr. 1499, p. 62–72. Su archeologija susiję V. Niunkos pranešimo sakiniai: „Praėjusiais metais, be ekonomikos instituto, mokslinius tyrimus pagal ūkines sutartis pradėjo sociologai ir archeologai“ (p. 62). „Toliau bus tęsiami tyrimai ir numatyti 1975 m. užbaigti darbai, nušviečiantys Lietuvos gyventojų IX–XIII amžių materialinę kultūrą, senovės kultūros ištakas, Lietuvos miestų materialinės kultūros istoriją,... (p. 68).

darbai, mūsų pagrindinė produkcija. Pirmojo darbo sritis, labai svarbi archeologams, atimanti iš jų didelę metų dalį, visos mokslinės veiklos fone tarsi ir nublanksta. Tačiau šiame bare yra dirbamas ir atliktas nemažas darbas. Tiesa, iki šiol vykdomos ekspedicijos yra tarsi greitosios pagalbos profilio: pirmiausia vykdomi tyrinėjimai tų paminklų, kuriems gresia pavojus būti sunaikintiems, vykdomi vyriausybiniai įpareigojimai, tiriant tam tikras vietas ir rajonus, kurie atsižvelgiant į intensyvius pertvarkymus ūkyje bei pramonėje turi būti (toliau tekste 2 ar 3 R. Kulikauskienės ranka parašyti žodžiai neperskaitomi, nes įrišant bylą nukirpti – G. Z.) ištirti. Dar neturime galimybės vykdyti platesnių tyrinėjimų, susijusių su tam tikra problema. Vykdant ekspedicijas, labai svarbu mokslinė-techninė ekspedicijų bazė ir tyrinėjimų metodikos klausimai. Abu šie dalykai yra glaudžiai tarpusavyje susiję. Per pastaruosius metus MA prezidiumas, Visuomenės mokslų biuras ir Istorijos instituto vadovybė skyrė ir tebeskiria šiems klausimams didelį dėmesį. Esam įsigiję daug reikalingo inventoriaus, padėtis kas metai gerėja. Labai svarbu dar ir tai, kad mes jau turime galimybių visapusiškiau ištirti archeologinę medžiagą, daroma spalvotų metalų spektrinė ir juodųjų metalų struktūrinė analizė, dažniau pasitelkiame gamtos mokslų atstovus įvairiapusei archeologinių šaltinių interpretacijai. Tuos ryšius ateityje privalome dar labiau plėsti. Tačiau archeologams dar labai trūksta pagalbinio mokslinio ir techninio personalo. Todėl ekspedicijų grupės dažniausiai sudaromos vos iš dviejų asmenų, o tai neigiamai veikia darbų kokybę. „Šlubuoja“ lauko darbų organizavimas, kenkdamas pačiai tyrinėjimų metodikai. Savo darbo spragas gerai žinome, jos kartais atsiranda ir dėl per mažai mūsų pačių rodomos iniciatyvos. Darbų metodikos pagerinimui ateityje būtina organizuoti atskirų ekspedicijų grupių vykdytų darbų aptarimą, ataskaitų svarstymą, galbūt ir didesnę kontrolę. Kas antri metai mūsų organizuojamose konferencijose turbūt turėtų būti aptariamos ne vien trumpos tyrinėtojų ataskaitos, bet ir archeologinių paminklų tyrinėjimų metodika, taip pat daromi pranešimai probleminiais diskusiniais klausimais.

Šie dalykai daugiau siejasi su mūsų antrąja veiklos kryptimi, su mūsų parašytais laiškais[40], ne tik jų kiekybe, bet ir kokybe. Ir šioje srityje yra atliekamas didelis darbas. Tai 4 tomų Lietuvos archeologijos atlaso parengimas, parašytos kelios monografijos, daug straipsnių. Vien 1974 m. atspausdinta sektoriaus produkcija yra 44 autoriniai lankai, o per visą penkmetį (be 1975 m.) apie 130 a.l. Žinoma, apie darbą sprendžiama ne vien iš kiekybės, bet ir kokybės. Dažnai išgirstame priekaištų, kad archeologų straipsniai, ypač tie, kurie spausdinami MA „Darbuose“, pernelyg aprašomojo pobūdžio. Tai iš dalies tiesa, bet reikia atsižvelgti į mūsų specialybės specifiką. Kiekvienas tyrinėtojas per tam tikrą laiką turi paskelbti savo tyrinėjimų duomenis, tai yra, jei taip galima išsireikšti, papildyti mokslą naujais šaltiniais. Jais jau gali operuoti ne tik autorius, bet didesnis archeologų skaičius. Kaip tik čia prieš archeologus iškyla labai svarbi problema – specialaus leidinio klausimas. Mes neturime kur spausdinti savo darbų. Mums reikia leidinio, kuriame plačiau ir išsamiau galėtume skelbti archeologijos medžiagą. O kad mūsų darbai būtų plačiau žinomi tiek šalyje, tiek užsienyje, labai pageidautina kai kuriuos svarbesnius darbus ar net straipsnius spausdinti rusų, vokiečių ir gal net kitomis užsienio kalbomis ar bent pateikti tomis kalbomis platesnes santraukas. Čia turėtume pasimokyti iš savo kaimynų estų ir latvių. Užsienio mokslininkai daugiausia naudojasi negausiais duomenimis, pateiktais buržuaziniu laikotarpiu. Mūsų medžiagos jie nežino

[40] Taip tekste, tačiau mašinraštyje buvo išspausdinta „laikais“ ir tik vėliau ranka pataisyta įterpiant raidę „š“. Pagal visą tolesnį kalbos kontekstą bei tuometinę terminologiją čia turėjo būti pasakyta „lankais“, ir tik spausdinant tekstą suklysta ir vėliau nesugebėta deramai pataisyti.

ir dėl to kartais daro klaidingas išvadas. O juk pagrindinė ir didžiausia archeologinė medžiaga yra sukaupta tarybiniais metais, kada buvo sudarytos visos reikiamos sąlygos vystytis šiai mokslo sričiai. Vienas konkretus pavyzdys: iš apie 860 Lietuvoje esančių piliakalnių tyrinėta virš 60. Daugiau kaip 50 iš jų tyrinėta tarybiniais metais. Panaši padėtis ir dėl kitų paminklų tyrinėjimų. Man atrodo, kad leidinio klausimas yra pribrendęs, instituto direkcijoje į jį žiūrima palankiai. Tereikia aukštesnių instancijų pritarimo. Tokiame leidinyje atsirastų vietos ir diskusijoms probleminiais klausimais.

Tikimės, kad leidinio reikalas bus išspręstas teigiamai, visą laiką jaučiame prezidiumo, Visuomenės mokslų skyriaus ir Istorijos instituto direkcijos didelę paramą bei rūpestį Lietuvos archeologija. Tai geriausiai pailiustruoja svarstyti su Lietuvos archeologija susiję klausimai biure ir kitose Akademijos instancijose. Pastaruoju metu instituto mokslinėje taryboje dalykiškai buvo apsvarstytas Archeologijos sektoriaus darbas, iškelti trūkumai, nužymėtos tolesnės veiklos perspektyvos, nubrėžtos pagrindinės darbo gairės ateičiai. Mes tikimės, kad 1975 m. planus sėkmingai įvykdysime, ypač kreipdami dėmesį į geresnę darbų kokybę.

MAA F. 1 A. 2 Nr. 1499, p. 100–102 (mašinraštis su rankraštiniais papildymais ir pataisymais) (kalba taisyta).

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Arheoloģija, 1957 – Arheoloģija un etnografija. Rīga, 1957. T. I.

Arhaioloģijas, 1928–1933 – Arhaioloģijas raksti. Rīgā, 1928–1933. T. 1–4.

Gimtasai, 1934–1943 – Gimtasai kraštas. Šiauliai, 1934–1943. T. 1–31.

Iš lietuvių, 1958 – Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1958. T. I.

Iš lietuvių, 1964 – Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1964. T. IV, p. 2.

Iš vieningųjų, 1992 – Iš „Vieningųjų neslaptų leidinių spausdinimo taisyklių“ // Rašytojas ir cenzūra. Vilnius, 1992, p. 545–550.

Jurginis J., 1999 – Dešimtmečiai, skirti Mokslų akademijai. Juozas Jurginis // Juozas Matulis. Vilnius, 1999. T. I, p. 101 (perspausdinta iš Literatūra ir menas, 1969 03 22).

Kiaupa Z., 2004 – Bronius Vaitkevičius (1926 10 06 – 2002 06 24) // Lietuvos istorijos metraštis 2002/2. Vilnius, 2004, p. 235–237.

Kulikauskas P., 1977 – Vilkiautinio pilkapynas ir jo tyrinėjimai // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. Vilnius, 1977. T. XVII, sąsiuvinis 2, p. 83–104.

Kulikauskas P., 1999 – Dešimtmečiai, skirti Mokslų akademijai. Pranas Kulikauskas // Juozas Matulis. Vilnius, 1999. T. I, p. 102–105.

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. R-940. A. 1. Nr. 25, 35, 41; A. 2.

Lietuvos, 1941 – Lietuvos praeitis. Vilnius, 1941. T. I, sąsiuvinis II.

Lietuvos, 1951 – Lietuvos istorijos instituto darbai. Vilnius, 1951. T. I.

Lietuvos, 1968 – Lietuvos archeologiniai paminklai. Lietuvos pajūrio I–VII a. kapinynai. Vilnius, 1968.

Lietuvos, 2000 – Lietuvos archeologijos bibliografija. Vilnius, 2000.

LIIR – Lietuvos istorijos instituto Rankraštynas, F. 2. Nr. 47, 48; R284.

MAA – Mokslų Akademijos archyvas, F. 1. A. 1. Nr. 79; F. 1. A. 2. Nr. 1499; F. 1. A. 13. Nr. 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75; F. 16. A. 1. Nr. 20, 170, 180, 226, 260, 312, 355, 362, 368, 388, 407, 422, 426, 430, 462, 463, 467, 476.

Milius V., 1996 – „Gimtojo krašto“ (1934–1943) bibliografija. Vilnius, 1996.

Mokslo, 1977 – „Mokslo“ leidyklos 1978 metų leidiniai. Vilnius, 1977.

Mokslo, 1978 – „Mokslo“ leidyklos 1979 metų leidiniai. Vilnius, 1978.

Overaitė S., 1981 – Istorijos tomuose – praeitis ir dabartis // Vakarinės naujienos. 1981 01 15, Nr. 12 (7022), p. 2.

Pratarmė, 1958 – Pratarmė // Iš lietuvių kultūros istorijos, Vilnius, 1958. T. I, p. 3.

Pratarmė, 1979 – Pratarmė // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1979. T. 1, p. 3–4.

Sasnauskaitė G., 1996 – Regina Volkaitė-Kulikauskienė. Literatūros rodyklė. Vilnius, 1996.

Senatne, 1936–1940 – Senatne un māksla. Rīgā, 1936–1940.

Senovė, 1935 – Senovė. Kaunas, 1935. T. I.

Senovė, 1938 – Senovė. Kaunas, 1938. T. IV.

Vaitkunskienė L., 1981 – Sidabras senovės Lietuvoje. Vilnius, 1981.

Vytauto, 1941 – Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis. Kaunas, 1941. T. I.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1979a – Tęstinis archeologų leidinys // Naujos knygos. 1979, Nr. 2, p. 14.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1979b – Viskas klojasi gerai (pokalbis su E. Sliesoriūniene) // Tarybinė moteris. 1979, Nr. 10 (334), p. 4–5.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1999 – Dešimtmečiai, skirti Mokslų akademijai. Regina Volkaitė-Kulikauskienė // Juozas Matulis. Vilnius, 1999. T. I, p. 109–110.

Zarauskaitė M., 1980 – 196. Lietuvos archeologija. [Kn.1]. (referatas) // Tarybų Lietuvos visuomenės mokslai. Istorija. Vilnius, 1980. Nr. 8, p. 145–150.

Žukauskas A., 1999 – Dešimtmečiai, skirti Mokslų akademijai. Algirdas Žukauskas // Juozas Matulis. Vilnius, 1999. T. I, p. 171–176.

Григалавичене Э., Мяркявичюс А., 1980 – Древнейшие металлические изделия в Литве. Вильнюс, 1980.

Зараускайте М., 1980 – 31. Археология Литвы [Кн. 1]. Lietuvos archeologija. [Kn.1]. (referatas) // Литуанистика в СССР. История. Вильнюс, 1980. Вып. 4, с. 101–106.

THE BIRTH OF *LIETUVOS ARCHEOLOGIJA*

Gintautas Zabiela

Summary

This article is devoted to the three decades of the serial publication *Lietuvos Archeologija* (Lithuanian Archaeology). (34 volumes were published from 1979 to 2009.) On the basis of the archive documents and contemporaries' recollections, which have survived in it (see appendix no. 1), the history of *Lietuvos Archeologija* is recreated from the appearance of the need to have a separate archaeological publication in Lithuania to the publication of volume 1.

The need to have a separate archaeological publication in Lithuania appeared in the 1950s, when the number of archaeologists began to grow significantly. Archaeologists' articles were initially printed together with ethnographic articles in the publication *Iš Lietuvių Kultūros Istorijos* (From the History of Lithuanian Culture, 1958–1964). The organisation of another analogous publication, *Lietuvos Archeologiniai Paminklai* (Lithuanian Archaeological Sites) began at the same time. The work on this publication, which lacked a clear conception, continued throughout the 1960s and ended in 1968 with the appearance of the single book *Lietuvos Archeologiniai Paminklai*, which was devoted to Lithuanian coastal cemeteries from the 1st–7th centuries (Fig. 1). But the need to have a separate archaeological publication remained.

The document trail of *Lietuvos Archeologija* begins at the 26 December 1974 session of the Scientific Council of the Institute of History of

the Lithuanian SSR Academy of Sciences. This session discussed the scientific and scientific-organisational work of the Institute's Department of Archaeology. Institute Director Bronius Vaitkevičius (1926–2002) (Fig. 5), who summarised the discussion, mentioned the necessity of such a serial publication. This idea was primarily supported by Archaeologist Regina Volkaitė-Kulikauskienė, PhD History (1916–2007) (Fig. 3), who became a corresponding member of the Lithuanian SSR Academy of Sciences in 1972. She spoke on this topic at the 25 February 1975 general assembly session of the Academy of Sciences (for her speech, see appendix no. 2), thereby in a way obtaining the approval of the leadership of the Academy of Sciences. The publication began to be concretely formed at an 18 March 1975 session of the Department of Archaeology of the Institute of History (Fig. 6), which discussed the implementation of the ruling of the Institute's aforementioned Council. Department workers R. Rimantienė and V. Urbanavičius concretised the vision of the publication and, after the Department unanimously approved, R. Kulikauskienė decreed that the Institute's directorate begin to publish archaeological material every two years in the serial publication *Archeologija*, which was to have 22–25 printer's sheets, a run of 1500 copies, and article summaries in Russian and one foreign language. The next day, the head of the Department of Archaeology Adolfas Tautavičius (1925–2006) (Fig. 2) wrote a letter to the director of the Institute of History concerning this publication (Fig. 4) and it was quickly included in the Institute's 1976 editorial plan. The publication's content consisted of work that was then available and had been or was being written by E. Grigalavičienė, L. Vaitkunskienė, and V. Urbanavičius. Late 1974–early April 1975 is the first phase in the appearance of *Lietuvos Archeologija* and was when its conception and initial composition were created at the Institute's level. In addition to the activities of the Department of Archaeology in it, Director B. Vaitkevičius of the Institute of History supported the idea of the publication.

The publication's initial content was quickly reformed, orienting it to the publication of researchers' material on the basis of topic. In mid-1976 the publication's plan foresaw the publication of five articles by E. Grigalavičienė, P. Kulikauskas, O. Kuncienė, R. Kulikauskienė, and V. Urbanavičius with G. Česnys that were devoted to burial sites. R. Kulikauskienė was appointed editor-in-chief. From that time on, the publication being prepared began to be called *Lietuvos Archeologija*. April–June 1975 is to the second phase in the development of *Lietuvos Archeologija*, in which its content was essentially formed, the name determined, and the publication itself included in the publishing plans.

Although the actual reasons are still not clear, the available documents seem to show that further work on the publication *Lietuvos Archeologija* began to be delayed because the planned articles were not yet ready and a crisis had begun in the planned socialist economy, which manifested itself through a failure to realise the approved plans and the consequent correction. *Lietuvos Archeologija* was moved to 1976 in the publishing plans of the Academy of Sciences and then to 1977, and finally to 1978. The preparation of the articles was obviously delayed, which is shown by both the course of the publication's approbation at the Institute of History and an analysis of the preparation time of the articles themselves. Contrary to the prevailing procedure, *Lietuvos Archeologija* was first approved in the Institute's Council (on 24 February 1977) and only afterwards in the Department of Archaeology (5 April 1977). But the 1978 publishing plans of the Academy of Sciences had already been drawn up and on 26 April 1977 the Institute had to appeal to President Juozas Matulis (1899–1993) (Fig. 9) of the Academy of Sciences to include it in the 1978 plans as an addition. On 3 May 1977 J. Matulis

gave his consent (Fig. 7). Meanwhile 5 of the 8 articles printed in volume 1 of *Lietuvos Archeologija* were still being written or corrected in 1977 or even in 1978 (Table 1). The second half of 1975 – second half of 1977 is the third phase in the development of *Lietuvos Archeologija* and is characterised by the publication's final preparation in the Department and its being sent to the publishing house. This phase was the longest and hardest.

The last and fourth phase in the development of *Lietuvos Archeologija* lasted from the second half of 1977 to late April 1979, when the book was printed (Fig. 8). Mokslas Publishing House did not rush its publication. The appearance of *Lietuvos Archeologija* did not become very significant event in the firmament of archaeological science with only Chief Editor R. Kulikauskienė presenting it in the Lithuanian press.

The long and difficult process of publishing the first volume of *Lietuvos Archeologija* did not cool the desire to continue its publication. In late 1979 a second volume began to be prepared for publication and was released in 1981, which established *Lietuvos Archeologija* as a serial publication. Over the next several decades it became the main platform for Lithuanian archaeologists.

LIST OF TABLE

Table 1. Preparation time for *Lietuvos Archeologija* articles.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Cover of "Lietuvos archeologiniai paminklai" (*Lithuanian Archaeological Sites)* (Vilnius, 1968).

Fig. 2. Bronius Vaitkevičius presents an award to Adolfas Tautavičius (on the right) on 29 April 1974.

Fig. 3. Regina Volkaitė-Kulikauskienė, 1970s.

Fig. 4. A 19 March 1975 letter from the Department of Archaeology to the Director of the Institute of History concerning the publication *Archaeology*.

Fig. 5. Bronius Vaitkevičius (on the right) and Byambiin Rinchen (Mongolia) in the office of the director of the Institute of History on 10 January 1974.

Fig. 6. Some of the employees of the Institute of History Department of Archaeology in the mid-1970s. Left to right: Ona Kuncienė, Jonas Stankus, Algimantas Merkevičius, Algirdas Varnas, Laima Vaitkunskienė, Vytautas Daugudis, and Regina Kulikauskienė.

Fig. 7. A 26 April 1977 letter from the Institute of History to the Academy of Sciences Editorial – Publishing Council concerning the publication, *Lietuvos Archeologija*.

Fig. 8. The cover of volume 1 of *Lietuvos Archeologija* (Vilnius, 1979).

Fig. 9. Juozas Matulis celebrating his 80th birthday in 1979.

Gintautas Zabiela
Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas,
H. Manto g. 84, LT-91251, Klaipėda, tel. 8 46 410190
El. paštas: gzabiela@takas.lt

Gauta 2009 05 20